

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

**Jurisprudence
Earth sciences
Medical sciences
Technical science
Historical sciences
Economic Sciences
Pedagogical Sciences**

№10(133) 2022

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №10 (133), 2022

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, docent wydziału dyscypliny inżynierii ogólnej wydziału inżynierii i technologii państwowej akademii rolniczej w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

HISTORICAL SCIENCES

Хрящевська Л.М. СТРАТЕГІЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	4
Hryashchevskaya L.M. STRATEGY OF ETNO-NATIONAL DEVELOPMENT OF INDEPENDENT UKRAINE	4

MEDICAL SCIENCES

Москалюк В.Д., Новиченко Ю.О., Андрущак М.О., Вівчарик Т.Р., Кирушок А.М., Смоляк І.А. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРЕБІГ ПРАВЦЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	8
Moskaliuk V.D., Novychenko Yu.O., Andrushchak M.O., Vivcharyk T.R., Kirushok A.M., Smolyak I.A. TETANUS: RELEVANCE IN TODAY'S CONDITIONS	8
Панахов Н.А., Тагієв А.І., Алієва Э.Р., Мехмани И.Г., Бабаєв Э.Э., Ашрафов Д.С., СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КАЧЕСТВА ПРОТЕЗИРОВАНИЯ БЕЗЗУБОЙ НИЖНЕЙ ЧЕЛЮСТИ СЪЕМНЫМИ ПЛАСТИНЧАТЫМИ И СЪЕМНЫМИ ПРОТЕЗАМИ С ОПОРОЙ НА ИМПЛАНТАТЫ	12
Rapanov N.A., Tagiyev A.I., Aliyeva E.R., Mehmani I.G., Babayev E.E., Ashrafov D.S. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE QUALITY OF EDENTULOUS PROSTHETICS LOWER JAW WITH REMOVABLE LAMELLAR AND REMOVABLE DENTURES WITH SUPPORTED BY IMPLANTS.	12
Носиров Ш.Б., Шертаев М.М. СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ КОЖНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ АУТОИММУННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ	15
Nosirov Sh.B., Shertaev M.M. MODERN VIEW ON THE PROBLEM OF SKIN MANIFESTATIONS OF AUTOIMMUNE DISEASES	15

EARTH SCIENCES

Полонкочева Ф.Я., Дзаурова Д.Р. ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ШВЕЙЦАРИИ	18
Polonkoeva F.Ya., Dzaurova D.R. TOURISM POTENTIAL OF SWITZERLAND	18
Кодзоева М.М., Дошлакиева З.Б. АНАЛИЗ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ НОРВЕГИИ	19
Kodzoeva M.M., Doshlakieva Z.B. ANALYSIS OF TOURISM AND RECREATIONAL RESOURCES IN NORWAY	19

PEDAGOGICAL SCIENCES

Баракаева Д.Х. ОБУЧЕНИЕ УСТНОЙ РЕЧИ КАК ГЛАВНЫЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	21
Barakaeva D.X. TEACHING SPEAKING AS THE MAIN ASPECT OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	21
Скопа В.А. ПАРТИСИПАТИВНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ	24
Skopa V.A. PARTICIPATIVE APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS IN FORMING INTERCULTURAL PEDAGOGICAL COMPETENCE	24

TECHNICAL SCIENCE

Ахрамович В.М. МЕТОД РОЗРАХУНКУ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ВІД ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОРИСТУВАЧІВ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	28
Akhramovych V. METHOD OF CALCULATING THE PROTECTION OF PERSONAL DATA FROM THE IDENTIFICATION OF USERS ON SOCIAL NETWORKS	28
Шарыпова Т.Н., Шмалий Я.Д. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	34
Sharypova T.N., Shmaliy Ya.D. THE CURRENT STATE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	34

ECONOMIC SCIENCES

Вешагурова З.М. Барахоева М.С. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	37
Veshagurova Za.M., Barakhoeva M.S. MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGIES OF COMMERCIAL BANKS	37
Лагодієнко В.В., Демченко О.В., Демченко А.М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	39
Lagodiienko V.V., Demchenko O.V., Demchenko A.M. SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF ODESSA REGION	39

JURISPRUDENCE

Семенова Н.В.

ОБЗОР СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ ИЗВЕЩЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЛИЦ, НАХОДЯЩИХСЯ ЗА ГРАНИЦЕЙ (ЗА РУБЕЖОМ), О
ВРЕМЕНИ И МЕСТЕ СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ.....53

Семенова Н.В.

REVIEW OF JUDICIAL PRACTICE OF NOTIFYING FOREIGN PERSONS WHO ARE ABROAD (FOREIGN) ABOUT THE TIME AND
PLACE OF THE COURT SESSION53

HISTORICAL SCIENCES

УДК 94(477)

Хрящевська Л.М.*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2611-0817>**DOI: [10.24412/2520-6990-2022-10133-4-7](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-10133-4-7)*

СТРАТЕГІЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Hryashchevskaya L.M.*candidate of historical sciences, associate professor of department to history, Mykolaiv national university to the name of V. O. Sukhomlynskyho, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2611-0817>*

STRATEGY OF ETNO-NATIONAL DEVELOPMENT OF INDEPENDENT UKRAINE

Анотація.

Розглянуто стратегію етнонаціонального розвитку незалежної України; досліджено правову базу регулювання етнонаціональних процесів; визначено головну мету, зміст етнонаціональної політики в Україні. Проаналізовано пріоритетні напрями Стратегії діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим у зв'язку з тимчасовою окупацією РФ; мету проекту ЗУ «Про корінні народи України», проект «Концепції державної етнонаціональної політики». З'ясовано, що сучасний стан національної сфери України вимагає нових підходів, законодавчих актів і політичних рішень.

Abstract.

The strategy of ethno-national development of independent Ukraine is considered; the legal framework for regulating ethno-national processes is investigated; the main goal, content of ethno-national policy in Ukraine is determined. The priority directions of the strategy of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea are analyzed in connection with the temporary occupation of the Russian Federation; The purpose of the Project «On the Native Peoples of Ukraine», the Project «Concepts of State Ethnic Policy». It has been found that the current state of the national sphere of Ukraine requires new approaches, legislative acts and political decisions.

Ключові слова: етнонаціональна політика, стратегія, національна сфера, стан, напрями, держава, суспільство, розвиток, державна влада, незалежність.

Keywords: ethnonational politics, strategy, national sphere, state, directions, state, society, development, state power, independence.

У часи існування СРСР Україна була позбавлена можливості здійснювати власну етнонаціональну політику. Все, що робилося в галузі міжнаціональних відносин в Україні, планувалося в центральних органах КПРС. Українське керівництво було лише виконавцем загальносоюзних програм. Українська нація, інтереси якої мала б захищати місцева партійна еліта, лише формально мала свою державність. Унітарний (на практиці) характер радянської федерації відводив українцям роль звичайної етнічної групи, яка жила під патронажем союзного центру. У такому стані перебували всі народи СРСР. Винятком була хіба що російська нація, яку режим використовував як провідника своєї політики на місцях.

Виходячи з цього, Українська держава взяла курс на побудову багатокультурного суспільства, національна ідентичність членів якого формується на засадах територіального патріотизму та етнічного плюралізму. Відповідно, принцип рівності прав та свобод громадян, незалежно від їхнього національного (етнічного) походження, раси, віросповідання, мови покладено в основу етнонаціональної політики. Філософською парадигмою її змісту стали міжнаціональна злагода й етнічне розмаїття,

а головною метою – утвердження гармонійної моделі міжетнічного співжиття.

Гармонізація етнонаціональних відносин, утвердження в українському домі міжетнічного миру і злагоди можливо лише за умови забезпечення адекватної політико-правової бази. Створення останньої стало для Української держави після проголошення незалежності одним із найактуальніших пріоритетів.

Зі всієї гами аспектів складної і багатогранної проблеми автор статті визначила за мету розглянути стратегію етнонаціонального розвитку незалежної України.

Серед сучасних наукових досліджень існує значна кількість робіт, зокрема І. Кураса, Ю. Римаренка, В. Скуратівського, О. Палія [1] та інших вчених, які присвячені концептуальному осмисленню етнонаціональної політики України. Аналіз політико-правових засад забезпечення прав етнонаціональних спільнот на сучасному етапі та в історичній ретроспективі здійснюється, насамперед, в наукових працях О. Антоноука, В. Свтуха, В. Котигоренка, О. Майбороди, О. Рафальського, С. Римаренка [2] та ін.

Основні принципи етнонаціональної політики були закладені вже у перших політико-правових документах, прийнятих у період становлення незалежної України.

Стратегія етнонаціонального розвитку з проголошенням незалежності України знайшла своє відображення в найголовніших державних актах – у Декларації про державний суверенітет, Акті проголошення незалежності, Декларації прав національностей, Законі про національні меншини, Конституції України та ін.

У Декларації про державний суверенітет України, прийнятій 16 липня 1990 р., наголошується, що єдиним джерелом державної влади є народ України, який складається з громадян Республіки всіх національностей; встановлюється рівність перед законом усіх громадян незалежно від їхнього походження, національної приналежності, мови тощо; держава гарантує всім національностям, які проживають на території Республіки, право вільного національно-культурного розвитку; забезпечується національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості та традицій тощо [5, с. 429].

Проголошуючи незалежність України 24 серпня 1991 р., Президія Верховної Ради у «Зверненні до громадян України всіх національностей» наголосила, що починається нова доба в розвитку міжнародних відносин в Україні, тому влада бере на себе всю відповідальність за те, що проголошення незалежності України ні в якому разі не спричинить порушення прав людей будь-якої національності [4]. Це було важливим тому, що в той час деякі деструктивні сили, особливо прихильники збереження СРСР, намагалися залякувати неукраїнців, відносно яких нібито нова влада проводитиме політику ксенофобії та насильства.

Наступний етап започаткувала Декларація прав національностей України, що була прийнята 1 листопада 1991 р. У ній проголошено рівноправність усіх етнічних складових українського поліетнічного суспільства, зокрема рівність політичних, економічних, соціальних та культурних прав; заборона дискримінації за національного ознакою; зобов'язання держави щодо створення належних умов розвитку всіх національностей, їх культур, вільне користування рідною мовою в усіх сферах суспільного життя; право на громадські об'єднання та ін. [3, с. 799].

Юридичною основою етнонаціональної політики України став прийнятий Верховною Радою України Закон про національні меншини. Цим документом гарантується право меншин на національно-культурну автономію, створення умов для відродження і розвитку своєї культури, свобода творчості, доступ до надбань світової культури та ін.

Принципове значення для формування державної етнонаціональної політики має Конституція України. Згідно зі ст. 5 Основного Закону, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ. Разом з тим конкретизовано окремі його структурні етнокомпоненти: українська нація, національні меншини; також уперше на законодавчому

рівні визначено як окрему етнічну категорію і суб'єкт права – корінні народи (ст. 11).

Виходячи з такого розуміння етнопроблем, в Україні політико-правова база регулювання етнонаціональних процесів продовжує удосконалюватися. Вона спрямована на забезпечення оптимального балансу інтересів титульної нації та етноспільнот, представників окремих національностей. Сучасний стан національної сфери України вимагає нових підходів, законодавчих актів і політичних рішень.

Необхідність формування державної етнонаціональної політики України зумовлена багатонаціональним складом її населення, етнонаціональну структуру якого становлять українська нація, корінні народи та національні меншини – представники понад ста національностей; процесами етнічного відродження як української нації, так і корінних народів та національних меншин. Характерною рисою цього процесу є, з одного боку, утвердження української нації, корінних народів та національних меншин як сталих структурних компонентів українського суспільства, а з іншого, – їх інтеграція і формування багатонаціонального українського народу; інтенсифікацією зв'язків з історичною батьківщиною представників української діаспори, залучення їх до державотворчих процесів в Україні; поверненням до України раніше депортованих народів та їх інтеграцією в українське суспільство.

Головною метою державної етнонаціональної політики України є забезпечення рівноправних відносин та тісної взаємодії представників різних етносів, які мешкають в Україні, підтримка атмосфери толерантності, довіри й поваги у взаєминах між ними; оптимальне врахування інтересів усіх етнонаціональних спільнот, створення сприятливих умов для розвитку української нації, корінних народів та національних меншин.

Змістом етнонаціональної політики постає проблема міжнародної злагоди в умовах етнічної розмаїтості; посилення міграційних процесів. Тисячі людей із країн Сходу й Півдня перетинають Україну, значна частина їх залишається в Україні, іноді незаконно; мільйони наших громадян змушені залишати батьківщину у пошуку кращої долі.

Досвід більшості поліетнічних держав доводить, що успіх у виконанні стратегічних державних завдань може гарантувати лише демократичність суспільного ладу на основі дотримання фундаментальних прав і свобод людини й націй, соціально-економічного зростання, повсюдного поширення високої етнополітичної та етнотолерантної культури суспільства. У цьому має відігравати свою роль етнонаціональна політика як складова політики взагалі.

Існуючи в двох вимірах, етнонаціональна політика, по-перше, як і політика взагалі, є процесом розподілу влади, в якому беруть участь етнічні спільноти, захищаючи свої інтереси; по-друге, це система запланованих кроків та заходів, що їх здійснюють державні управлінські органи з метою втілити в життя гармонійну модель етнополітич-

ного буття. Прикладом останнього є оперативне вирішення питань, що виникають. Внаслідок цього, 13 квітня 2021 року Указом Президента України № 160 затверджена Стратегія діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим. Ця Стратегія визначає пріоритетні напрями діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим у зв'язку тимчасовою окупацією Російською Федерацією невід'ємних частин території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя [10].

Діяльність за напрямом забезпечення захисту та підтримки громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також внутрішньо переміщених осіб з цієї території, сприяння додержанню їх прав і основоположних свобод передбачає участь Представництва в межах компетенції у здійсненні заходів щодо: розвитку ефективної взаємодії з Меджлісом кримськотатарського народу, громадськими об'єднаннями та ініціативними групами, що представляють інтереси громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішньо переміщених осіб з цих територій.

Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин розглянув на своєму засіданні 16 червня 2021 року (Протокол № 34) проект Закону України «Про корінні народи України» (реєстр. № 5506), поданий Президентом України та визначений ним як невідкладний для позачергового розгляду Верховною Радою України [7].

Метою Законопроекту є визначення правового статусу корінних народів України та встановлення правових гарантій на повне володіння всіма правами людини і основоположними свободами осіб, що належать до корінних народів України, що встановлені нормами міжнародного права, а також передбачені в Конституції та законах України.

Для досягнення зазначеної мети у проекті акта надається визначення поняття «корінний народ України» та пропонується встановити, що корінними народами України є кримські татари, караїми, кримчаки.

Відповідно до Законопроекту корінним народам України визначені гарантії щодо правового захисту від будь-яких дій, направлених на: позбавлення ознак етнічної приналежності та цілісності як самобутніх народів, позбавлення культурних цінностей; виселення або примусове переміщення із місць компактного проживання в будь-якій формі; примусову асиміляцію або примусову інтеграцію в будь-якій формі; заохочення або розпалювання расової, етнічної чи релігійної ненависті, направленої проти них.

Серед основоположних прав корінних народів України проектом акта гарантуються культурні,

освітні, мовні та інформаційні права корінних народів України, права корінних народів України на сталий розвиток.

Проектом акта також передбачається визначення правового статусу представницьких органів корінних народів України, їх ресурсного забезпечення, а також питання міжнародного представництва корінних народів України.

Прийняття Законопроекту, як зазначається у пояснювальній записці до нього, дасть можливість корінним народам України у повній мірі володіти всіма правами людини і основоположними свободами, визначеними нормами міжнародного права, а також передбаченими у Конституції та законах України. Крім того, реалізація положень проекту акта сприятиме забезпеченню права корінних народів України на самовизначення, самостійне визначення свого політичного статусу, вільне здійснення свого економічного, соціального і культурного розвитку способами, що не суперечать Конституції та законам України.

Українська держава, виходячи із основних положень цих документів, визнаючи органічну єдність прав людини й прав національностей, гарантує всім громадянам України незалежно від їх національного походження рівні права і свободи у всіх сферах суспільного життя, підтримку самовизначення етноспільнот і їх розвитку у формах, які не створюють загрози територіальній цілісності країни. Це спрямовує державне управління етнонаціональними процесами на створення сприятливих умов для розвитку етнічних спільнот, розв'язання суперечностей, що виникають в ході етнодержавобудівництва, відповідно до законів та тенденцій, функціонуючих у системі етнонаціональних відносин.

Сучасний стан національної сфери України вимагає нових підходів, законодавчих актів і політичних рішень. Цим завданням відповідає «Концепція державної етнонаціональної політики», проект якої розроблений Кабінетом Міністрів у 2000 р. [8] і поданий до Верховної Ради України, у якому передбачено: дотримання етнонаціональних процесів у житті українського поліетнічного суспільства; забезпечення умов для розвитку української нації, особливо таких її чинників, як мова, культура, традиції; створення сприятливих умов для опанування державною мовою населенням країни; підвищення суспільного престижу української мови та подолання негативних соціально-психологічних стереотипів і деформацій мовної сфери в минулому; забезпечення умов розвитку корінних народів і національних меншин на основі державної гарантії їх широкого спектра прав; інтеграція в українське суспільство осіб, депортованих за національною ознакою; співробітництво нашої країни з українською діаспорою; урахування міжнародних стандартів демократичної етнополітики [6, с. 2].

Етнонаціональна політика української держави ставить за мету перетворити багатонаціональний склад свого суспільства з можливого джерела міжетнічних суперечок і конфліктів на підвалину

зміцнення стабільності поліетнічного суспільства [6, с. 372-376].

Здійснення єдиної державної політики у сфері міжетнічних відносин покладається на центральні органи влади та відповідні структури місцевих адміністрацій та місцеве врядування.

Найбільш актуальними проблемами етнонаціонального розвитку в Україні нині є:

– підтримання та поглиблення ефективної взаємодії між різними компонентами етнонаціональної структури українського поліетнічного суспільства;

– формування дійової системи толерантних стосунків у міжетнічній взаємодії;

– запобігання політизації етноспільнот та їх національно-культурних товариств (спроби створити політичні партії на етнічній основі або етнічні рухи, що інтенсифікуються внаслідок певних політичних процесів (вибори та ін.);

– формування політико-правового поля, адаптованого до європейського законодавства про національно меншини. Особливо важливо чітко визначити критерії та механізми реалізації прав останніх на етномовний розвиток (зміцнення позицій державної мови, відродження і створення умов для функціонування мов національних меншин), окреслення в законодавстві взаємних зобов'язань учасників етнонаціональних процесів;

– безумовність прагнення до побудови суспільства в Україні, яке має функціонувати на засадах полікультурності й толерантності [9].

Таким чином, змістом етнонаціональної політики української держави є міжнаціональна згода в умовах етнічного розмаїття, яка передбачає створення рівних можливостей для всіх її громадян в економічній, соціальній і культурній сферах суспільства незалежно від ознак раси, етнічного і соціального походження, релігійних переконань, мовної специфіки, місця проживання.

Становлення демократичної етнонаціональної політики України не обійшлося без певних прорахунків. До них можна віднести зволікання з прийняттям державної концепції етнонаціональної політики (і це при тому, що науковці давно вже розробили кілька її варіантів); гальмування розвитку етнополітичного законодавства та деякі інші.

Етнонаціональна політика України є загалом демократичною. І хоч при її провадженні були деякі прорахунки, в цілому вона досягла вагомих успіхів, забезпечивши зокрема етнополітичну стабільність суспільства.

Однак все це не виключає, а, навпаки, вимагає подальшого розвитку етнополітології, етнополітичної конфліктології та вдосконалення етнонаціональної політики. Обравши шлях боротьби за створення власної держави, українці пішли шляхом, проторованим недержавними націями. Виборовши незалежність, фактично вже сформованою нацією за етнічними ознаками, на відміну від становлення нації політичної (французької чи канадської), українська нація має модернізуватися у націю політичну. Завдання нелегке, але можливе і необхідне.

Список використаних джерел

1. Курас І. Ф. Етнополітика: Історія і сучасність / І. Ф. Курас. – К.: УСПП, 1999. – 352 с.; Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К.: Юрінком, 1995. – 272 с.; Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: навч. посібник / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.

2. Антонюк О. Діаспори в Росії та Україні. Формування правової бази співробітництва / О. Антонюк // Віче. – 2000. – № 8; Свтух В. Якою повинна бути етнополітика української держави? / В. Свтух // Віче. – 1992. – № 8; Котигоренко В. Етнополітика в Україні: загальне та регіональне як об'єкт і предмет наукового пізнання / В. Котигоренко // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 40 (№ 10). – С. 429-441; Майборода О. Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні / О. Майборода // Сучасність – 1995. – № 12; Рафальський О. О. Поняття «національна меншина» в етнополітичному дослідженні / О. О. Рафальський // Наукові записки ІІІЕНД. – 1999. – Вип. 8. – С. 176-183; Римаренко Ю. І. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду / Ю. І. Римаренко. – К., 2000. – 516 с.

3. Декларація прав національностей України: Декларація Верховної Ради України від 1 листопада 1991 р. №1771-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 53. – Ст. 799.

4. Обращение к гражданам Украины всех национальностей // Правда Украины. – 1991. – 31 августа.

5. Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР України). – 1990. – № 31. – Ст. 429.

6. Проект Закону України «Про концепцію державної етнонаціональної політики України» // Міжнаціональні відносини та національні меншини України: Стан, перспективи. – К.: Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2004. – 384 с.

7. Проект Закону України «Про корінні народи України». – ВРУ. № 5506 від 18.05.2021 р. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71931

8. Проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України». – ВРУ. № 6016 від 08.08.2000 р. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=8868

9. Стратегія етнонаціональної політики України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 3 серпня.

10. Указ Президента України № 160/2021 від 13 квітня 2021 р. «Про пріоритетні напрями діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим». Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/1602021-38653>

MEDICAL SCIENCES

УДК 453.46.21

*Москалюк В.Д.,
Новиченко Ю.О.,
Андрущак М.О.,
Вівчарик Т.Р.,
Кирушок А.М.,
Смоляк І.А.*

Буковинський державний медичний університет

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРЕБІГ ПРАВЦЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

*Moskaliuk V.D.,
Novychenko Yu.O.,
Andrushchak M.O.,
Vivcharyk T.R.,
Kirushok A.M.,
Smolyak I.A.*

Bukovinian state medical university

TETANUS: RELEVANCE IN TODAY'S CONDITIONS

Abstract.

The aim of the work was to analyze the literature for the study of current data on the etiology, pathogenesis, clinic, diagnosis, principles of treatment and prevention of tetanus.

Materials and methods. Analysis of literature sources on this topic.

Results. The article should draw the attention of primary care physicians and specialists to the early non-specific symptoms of tetanus, the peculiarities of the clinical course of the disease, the pathogenetic aspects of the symptoms.

Keywords: tetanus, epidemiology, etiology, diagnosis, toxoid, tetanospasmin, opisthotonus, sardonic smile, immunoprophylaxis

Every year, 1 million cases of tetanus are registered in the world with a mortality rate of 6 to 72% [1-3]. Active immunization of the population of Ukraine against tetanus, which has been carried out since 1960, has reduced the incidence by a total of 8.5 times. Since 1993, due to the tense epidemic situation in Ukraine, diphtheria has significantly intensified mass immunization of the population against diphtheria and tetanus, which led to a significant reduction in the incidence of tetanus - up to 41 cases (0.08 per 100,000) in 1998. In 2020, 12 cases of tetanus were registered. Of these, 5 cases among children aged 10-14, 1-15-17 and 6 adults. In 2021 - cases of tetanus were recorded in Volyn, Mykolaiv and Vinnytsia (2 each), Rivne, Lviv, Chernihiv, Kyiv, Poltava and Kharkiv (1 case each) regions, which is to some extent due to violations in both planned active and active-passive (injuries) immunization, which does not provide a proper protective level of anti-tetanus immunity, lack of proper sanitary and educational work and the presence of regions with a high risk of infection due to contamination of soils with tetanus (95-98%) [4].

Tetanus in Ukraine remains a significant medical and social problem, as it ranks fourth in mortality after AIDS, rabies and melioidosis [5]. Compared to developed countries, where the mortality from severe tetanus

is about 31%, in Ukraine the mortality from this disease exceeds 60% [6].

The aim of the work was to analyze the literature for the study of etiology, pathogenesis, clinic, diagnosis, principles of treatment and prevention of tetanus. Hippocrates, whose son allegedly died of tetanus, gave the disease its name and was the first to describe its clinical manifestations. Tetanus bacillus was first discovered by N.D. Monastyrsky (1883) from the corpses of the dead and A. Nicolaier (1884) from abscesses in experimental editing in animals. Pure culture of the pathogen was isolated by the Japanese bacteriologist Sh. Kitazato (1887). He later received tetanus toxin (1890) and, together with E. Bering, proposed an antitoxic serum. French immunologist G. Ramon developed a method of obtaining tetanus toxoid (1923-1926), which is still used to prevent disease [8].

The causative agent is the obligate-anaerobic gram-positive spore-forming motile bacillus *Clostridium tetani* of the family Bacillaceae. Spores are located terminally in the form of "drumsticks". Bacilli can be isolated from the feces of animals and humans. Tetanus is a non-contagious infection. Transmission of the pathogen from a sick person to a healthy person is impossible. The mechanism of infection is wound. The pathological process develops in cases where the entrance gate of the pathogen is open wounds (punctures, rolls,

abrasions, cuts, abrasions, crushing, open fractures, burns, frostbite, bites, necrosis, inflammation). Damage can be superficial. Up to 50% of cases of tetanus-related injuries occur at home and / or are not considered serious enough to seek medical attention.

Tetanus is especially common in drug addicts, possibly because heroin is often mixed with quinine, which dramatically reduces the regenerative potential at the injection site and promotes the growth of tetanus [9, 10].

The frequency of human tetanus spores varies from 5 to 40%, and most often carriers are people who come into contact with soil or animals professionally or in everyday life (agricultural workers, grooms, milkmaids, septic tanks, greenhouse workers, etc.). *C. tetani* is found in the intestines of domestic animals (cows, pigs, sheep, camels, goats, rabbits, guinea pigs, rats, mice, ducks, chickens and other animals) with a frequency of 9-64%. Contamination of sheep manure reaches 25-40%, which is of particular epidemiological importance due to the use of the small intestine of sheep for the manufacture of surgical catgut.

Immunity to the disease in patients with tetanus is not formed, as a very small dose of toxin that can cause the disease is insufficient to ensure an immune response. The disease is more often registered in males (ratio 2.5: 1), and this pattern persists even in newborns [11, 12]. In an anaerobic environment in necrotized and infectious tissues, tetanus bacilli secrete two potent exotoxins: tetanospasmin and tetanolysin (cytotoxin). The pathogen reproduces only in the area of inoculation, but the formed exotoxin enters the blood, lymph and perineural space. Tetanospasmin is one of the strongest biological poisons, only botulinum toxin is effective. The toxin is fixed on the surface of the processes of nerve cells, penetrates them by retrograde axonal transport along the axial cylinders of the motor nerves. Moves in the neurons of the spinal cord, moves in the central nervous system - to the neurocyte system. The mechanism of action is associated with inhibition of the release of inhibitory neurotransmitters at synapses, resulting in impaired coordination of efferent reflex arcs, which causes tonic tension of the lumbar muscles. In cultures, toxins appear on the 2nd product, reaching a maximum by the 5th-7th day [10, 13-16]. Further intraneural transport in the retrograde direction leads to the spread of the toxin in the trunk and parts of the mid-brain [17]. The inability to relax the antagonist muscles causes the flexor and extensor muscle groups to contract at the same time. Muscle spasms are extremely painful and can be accompanied by fractures and tendon ruptures. The muscles of the jaw, face and head do not have antagonists, the first to be involved in the process due to the shorter length of the corresponding axonal pathways, so previously convulsive contractions [18].

The activity of the autonomic nervous system leads to disorders of autonomic regulation, with a predominance of sympathetic activity and increased levels of catecholamines in plasma. Tetanolysin is responsible for the development of local necrotic changes, which creates favorable conditions for bacterial growth; in addition, it has hemolytic and cardiotoxic effects. The

maximum accumulation of toxin in culture is observed after 20-30 hours. Its formation processes are not associated with the synthesis of tetanospasmin [8].

The incubation period lasts from 1 to 21 days (average 1-2 weeks), in some cases - more than 30 days. It is proved that at incubation in 1-week mortality is 75.5%, 2 weeks - 49.4%, 3 weeks - 31.9% and 4 weeks and more - 18.8%.

From the early symptoms of tetanus are: pulling and twitching pain in the wound, and sometimes in the whole limb; back pain; increased sweating, which does not correspond to body temperature and other manifestations of the disease. Rigidity of the neck muscles, sore throat, difficulty opening the mouth due to spasm of the masticatory muscles quickly joins. The tense anterior edges of the masticatory muscles are palpated. Often patients seek advice from a dentist. Progressive spasm of the facial muscles leads to the appearance of a typical facial expression, called "risus sardonicus" ("sardonic smile"), which occurs on the 2-3rd day of the disease.

Involvement of the swallowing muscles is accompanied by dysphagia and sore throat when swallowing, and the rigidity of the neck muscles leads to overextension of the head, which is the basis for referral of such patients to an otolaryngologist and neurologist [14]. In the 1-2nd, less often on the 3rd day of the disease there are tonic contractions of the long muscles of the back, intercostal and neck muscles, abdominal muscles (which may be the cause of misdiagnosis of acute surgical pathology of the abdominal cavity), limbs. Patients are concerned about constant muscle pain, hyperhidrosis, hypersalivation, tachycardia, tachypnea, tetanic seizures (recurrent on the background of general hypertension), hyperesthesia [11, 12, 14, 17, 19].

The muscle rigidity may be accompanied by the development of opisthotonus, which is a severe curvature of the back due to the contraction of a stronger group of extensor muscles. They are most often provoked by auditory, visual and tactile stimuli. In mild cases, the disease is observed 1-2 seizures per day, with severe tetanus, they can recur dozens of times within an hour, become longer and more common. Seizures occur suddenly. At the same time, the patient's face takes on an expression of suffering and becomes cyanotic, the contours of the muscles become clearer, and opisthotonus increases. Patients moan and scream in pain, trying to grasp the back of the bed with their hands to facilitate breathing. The body temperature rises, the skin is covered with large drops of sweat. Confusion of consciousness and delusions appear only shortly before death. Spastic contractions can be severe enough to cause fractures or tendon ruptures. Also on the background of reduced pliability of the chest may develop difficulty breathing. Spasm of the neck muscles is often accompanied by laryngospasm and poses a risk of life-threatening aspiration and airway obstruction [10, 19].

Generalized tetanus is the most common form of the disease, affecting all muscles of the body. The lesion, usually starting from the muscles of the head and neck, spreads progressively in the caudal direction and ends with the development of rigidity and muscle spasm of the whole body. One of the most severe forms of generalized descending tetanus is Bruner's main

("bulbar") tetanus. It occurs with predominant lesions of the muscles of the face, neck and pharynx, with spasms of the swallowing and intercostal muscles, the muscles of the glottis and diaphragm.

Usually there is damage to the respiratory, vascular centers and vagus nerve nuclei.

Rose cephalic tetanus is an exception in which the localized influx of toxin in the area of the head wound leads to damage to the cranial nerves and the clinical picture is dominated by paralytic rather than spastic disorders. In this form, the process often progresses to a generalized form with a high frequency of deaths.

There are other autonomic disorders, including profuse salivation and increased bronchial secretion. Gastric emptying disorders, intestinal obstruction, diarrhea, and renal failure may also be associated with autonomic disorders. While the involvement of the sympathetic link is a recognized fact, the role of lesions of the parasympathetic component of the autonomic nervous system is less studied.

Worse the prognosis of recovery: a short period of initial manifestations (from the first symptoms to the appearance of generalized seizures - Cole's period) - less than 5 days; late start of treatment (primarily anti-tetanus human immunoglobulin (PPLI), anti-tetanus serum (PPP)); frequent generalized seizures (several within an hour); infection in the head; increased muscle load during the incubation period; infection of the muscular area of the body; neonatal tetanus [5, 11, 12].

The binding of the toxin to the membrane of neurons is irreversible. Recovery involves the growth of a new nerve ending, which explains the length of the recovery period [10].

Diagnosis. Approximately 1/3 of patients have granulocytosis. The results of biochemical blood tests are almost always normal at first, later there may be disturbances of water-electrolyte balance. The ECG usually shows only sinus tachycardia, but sometimes a negative tooth is registered T. Radiography can assess complications, in other cases it is almost uninformative [9].

The diagnosis of tetanus is based not so much on laboratory data as on clinical data. In some cases, bacteriological methods (microscopy of smear prints, histological examination of tissues after surgical treatment of wounds, culture of wound contents on nutrient media under anaerobic conditions) are used to detect the pathogen at the location of the entrance gate of infection. Detection of tetanus in a wound is not always a reason to diagnose "tetanus", as it is found in approximately 30% of injured [20].

When clinical symptoms of the disease, the toxin in the blood is not detected by the most sensitive methods. Detection of antitoxic antibodies has no diagnostic value, as it can only indicate a vaccine history. When correcting the increase in antibody titers does not occur due to the fact that even lethal doses of exotoxin are a negligible antigenic stimulus and do not cause an immune response.

Treatment: pathogens in the tissues must be destroyed to prevent further secretion of the toxin (antibacterial therapy); - toxin in the body outside the CNS

must be neutralized (specific immunotherapy); - the effect of the toxin that has already entered the CNS cells should be minimized (detoxification therapy); - therapy of skeletal muscle hyperactivity; - other intensive care measures.

Complications can develop as a result of the disease itself (eg, laryngospasm, hypoxia, spinal fractures) and as a result of treatment (coma, sedation, aspiration, apnea, ventilation-associated pneumonia (VAP), tracheostomy complications, acute respiratory distress syndrome). Complications of the gastrointestinal tract include gastrostasis (stagnation of gastric contents), intestinal obstruction, diarrhea and bleeding. Cardiovascular disorders can manifest themselves in the form of tachycardia, bradycardia, hyper- and hypotension, asystole. There are also poly- and oliguric forms of renal failure, severe sepsis and thromboembolic complications [2, 19, 21]. Serum sickness can develop.

The immediate cause of early (1-4th day) mortality, according to autopsies, is acute respiratory failure on the background of impaired patency of the upper respiratory tract (82.9%). In most cases, death of patients from 5 to 9 days due to cerebral edema (54.3%) and acute cardiovascular failure due to autonomic disorders (26.1%), and in the later stages of the disease - infectious complications, including acute pulmonary insufficiency against the background of pneumonia [7].

Sudden cessation of blood circulation is one of the characteristic complications of tetanus. The most common cause of death is direct damage to the brainstem with respiratory or cardiac arrest.

Discharge from the hospital after severe tetanus is possible no earlier than 5-6 weeks from the time of the disease, when the rigidity of the muscles of the back, nape, abdomen, stiffness and slowness of movement completely disappears.

Prevention. Because contact with the pathogen is not accompanied by the formation of natural immunity, prevention requires vaccination. The tetanus vaccine has been used in medical practice since 1923. Emergency prophylaxis for tetanus includes primary surgical treatment of the wound and simultaneous specific immunoprophylaxis. Emergency immunoprophylaxis of tetanus should be performed as early as possible from the moment of injury, given the possible length of the incubation period for editing. The appointment of drugs for emergency immunoprophylaxis of tetanus is differentiated depending on the availability of documentary evidence of vaccination, age, full or partial routine vaccination against tetanus drug containing tetanus toxoid, or data from immunological control of tetanus immunity, and taking into account the nature of injury [5]. According to the current order of the Ministry of Health of Ukraine № 198 of August 5, 1999, in the absence of routine vaccinations or in case of violations of the vaccination schedule, the introduction of tetanus serum or tetanus human immunoglobulin is also indicated. After recovery, the patient should be actively immunized with adsorbed tetanus toxoid, which is administered intramuscularly three times in a dose of 1.0 ml at intervals of 3-5 days, as the disease does not leave immunity [23].

Conclusion. Specific active and passive prevention of tetanus are necessary effective measures to prevent the disease. It is advisable to involve the mass media to inform the general public about tetanus and ways to prevent the disease. To draw the attention of primary care physicians and specialists to the early non-specific symptoms of tetanus.

References

1. A. O. Adeleye, A. L. Azeez. Fatal tetanus complicating an untreated mild open head injury: a case-illustrated review of cephalic tetanus. *Surg. Infect. (Larchmt)*;2017; 13(5): 317-320.
2. B. Hassel. Tetanus: pathophysiology, treatment, and the possibility of using botulinum toxin against tetanus-induced rigidity and spasms. *Toxins (Basel)*;2018; 5(1): 73-83.
3. Henry R. Tetanus. R. Henry. *Emerg. Infect. Dis*: 2017. Vol. 18:10. P. 1635.
4. L.O. Bezrukov, Yu.B. Ященко, Л.В. Yashchenko, Yu.V. Happy A case of acute tetanus in a child in the Chernivtsi region /. *Bukovynian Medical Vistnyk*. – 2019; 12(4): 165-167.
5. Order of the Ministry of Health of Ukraine № 198 of 05.08.99 "On improving the prevention, diagnosis and treatment of tetanus."
6. L.S. Bondarev. Experience and prospects for optimizing the treatment of patients with tetanus. *Modern infections*; 2020; 3: 49-52.
7. I.P. Shlapak, H.V. Bevz, N.W. Titarenko. Mortality analysis and evaluation of the effectiveness of early protection of the upper respiratory tract in severe editing *Medicine of emergencies*; 2018; 7: 54.
8. L.S. Pokropyvnaya, E.H. Tymoshenko The case of successful treatment of tetanus in a child. *International Journal of Neurology*.2020; 2: 80.
9. A.V. Suchkova, NN Zavadenko, DG Katkovsky. 2020; 1: 296 c.
10. Taui R. Stolbnyak: review article (Gulu, Uganda) *Update In Anaesthesia*. 2016; 12: 39.
11. Vozianova JI *Infectious and parasitic diseases*: 2011; 2: 696 p.
12. V.A. Post. *Will put VA Infectious diseases: Guide SPb: Sotis*. 2017; 502
13. S. S. Arnon, J. I. Rood, B. A. McClane [et al.]. *Human tetanus and human botulism. The Clostridia: Molecular Biology and Pathogenesis*. San Diego: Academic Press; 2019: 95-115.
14. T. M. Cook, R. T. Protheroe, J. M. Handel. Tetanus: a review of the literature. *Brit. J. Anaesthesia*.;2021. 87 (3):477-487.
15. Supotnitsky M.V. Bacterial toxins. Their nature, mechanisms of action, the possibility of constructing hybrid and modified toxins. *Biologicals*; 2011; 1: 6-15.
16. S.A. Kutsenko, H.B. Butomo, A.N. Grebenyuk et al. *Military toxicology, radiobiology and medical protection: Textbook*. SPb: Pholiant; 2014: 528 c.
17. Taylor A. M. Tetanus. *Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain*;2016; 6(3):101-104.
18. MI Pityk, II Liskevich., R.Y. Koturbash, L.Ye. Matviyiv. The case of tetanus on the basis of a foreign body of the nasal passage with acute chemical perforation of the nasal septum in an unvaccinated child. *Galician Medical Vistnyk*. 2020; 219(3):77-79.
19. V. G. Marulappa, R. Manjunath, N. M. Babu, L. Maligegowda. A ten year retrospective study on adult tetanus at the epidemic disease (ED) hospital, Mysore in Southern India. *J. Clin. Diagn. Research*; 2020; 6(8):1377-1380.
20. Lysenko VI Tetanus: insidiousness and rational therapy. *Clinical case of successful treatment. Medicine of urgent conditions*; 2019; № 8 (55):35-39.
21. Lisboa Thiago, Yeh-Li Ho, G.T.H. Filho [et al.] Guidelines for the management of accidental tetanus in adult patients. *Revista Brasileira de Terapia Intensiva*; 2018; 23(4) : 394-409.
22. H. Afzali, M. R. Sharif, S. Mousavi. Determination of tetanus antibody levels in trauma patients referred to Shahid Beheshti Hospital in Kashan, Iran 2014 *Arch. Trauma Res.* ;2019; 4(3):1-4.
23. Andreychin MA. *Nursing in infectious diseases*. Ternopil: Ukrmedknyha, 2011: 472 p.

Панахов Назим Адиль ог.,
Доктор медицинских наук, профессор
Азербайджанский медицинский университет, Кафедра ортопедической стоматологии, г.Баку,
Азербайджан

Тагиев Азад Исмаил ог.,
Кандидат медицинских наук доцент
Азербайджанский медицинский университет,
Кафедра ортопедической стоматологии, г.Баку, Азербайджан

Алиева Эльмира Рамиз кызы
Доктор философии в области медицины. Доцент
Азербайджанский медицинский университет,
Кафедра ортопедической стоматологии, г.Баку, Азербайджан

Мехмани Ильхам Гасанага ог.,
Доктор философии в области медицины
Азербайджанский медицинский университет, Кафедра ортопедической стоматологии, ассистент
г.Баку. Азербайджан

Бабаев Эльмар Эльман ог.,
Доктор философии в области медицины
Азербайджанский медицинский университет. Кафедра ортопедической стоматологии, ассистент. г.Баку Азербайджан

Ашрафов Давуд Сергеевич
Азербайджанский медицинский университет Кафедра ортопедической стоматологии, ассистент
г.Баку, Азербайджан

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-10133-12-15](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-10133-12-15)

**СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КАЧЕСТВА ПРОТЕЗИРОВАНИЯ БЕЗЗУБОЙ
НИЖНЕЙ ЧЕЛЮСТИ СЪЕМНЫМИ ПЛАСТИНЧАТЫМИ И СЪЕМНЫМИ ПРОТЕЗАМИ С
ОПОРОЙ НА ИМПЛАНТАТЫ.**

Panahov Nazim Adil,
Azerbaijan Medical University, Department of Orthopedic Dentistry
Baku, Azerbaijan
Doctor of Medical Sciences, professor

Tagiyev Azad Ismail,
Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
Azerbaijan Medical University, Department of Orthopedic Dentistry
Baku, Azerbaijan

Aliyeva Elmira Ramiz,
Doctor of Philosophy in Medicine, Associate Professor
Azerbaijan Medical University, Department of Orthopedic Dentistry
Baku, Azerbaijan

Mehmani Ilham Gasanaga,
Azerbaijan Medical University, Department of Orthopedic Dentistry
Baku, Azerbaijan
Doctor of Philosophy in Medicine, assistant

Babayev Elmar Elman,
Azerbaijan Medical University, Department of Orthopedic Dentistry,
Baku, Azerbaijan
Doctor of Philosophy in Medicine, assistant

Ashrafov Davud Sergeevich
Azerbaijan Medical University, Department of Orthopedic Dentistry
Baku, Azerbaijan
assistant

**COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE QUALITY OF EDENTULOUS PROSTHETICS
LOWER JAW WITH REMOVABLE LAMELLAR AND REMOVABLE DENTURES WITH
SUPPORTED BY IMPLANTS.**

Abstract.

The article presents the results of the survey in the long term prosthetics in 80 patients aged 55 to 73 years with a complete absence teeth on the lower jaw, of which 52 were made "classic" complete removable dentures, and 28 - removable dentures based on intraosseous implants with installed bol-abutments. Revealed significant superiority of implant-supported prosthetics in terms of indicators of quality of life, fixation of prostheses, as well

as functional efficiency. However, when using implants a large degree of atrophy of the alveolar part was registered in distal mandible. The results obtained point to the need for further research, in particular by examining stress- strain states, in order to develop an algorithm determination of indications for various types of prosthetics in patients with complete absence of teeth in the lower jaw.

Аннотация.

В статье представлены результаты обследования в отдаленные сроки протезирования 80 больных в возрасте от 55 до 73 лет с полным отсутствием зубов на нижней челюсти, из которых 52 были изготовлены «классические» полные съемные протезы, а 28 – съемные протезы с опорой на внутрикостные имплантаты с установленными бол-абатментами. Выявлено значительное превосходство протезирования с опорой на имплантаты по показателям качества жизни, фиксации протезов, а также функциональной эффективности. Вместе с тем, при использовании имплантатов зарегистрировано большая степень атрофии альвеолярной части в дистальных отделах нижней челюсти. Полученные результаты указывают на необходимость дальнейших исследований, в частности путем изучения напряженно-деформированных состояний, с целью разработки алгоритма определения показаний к различного вида протезированию больных с полным отсутствием зубов на нижней челюсти.

Keywords: complete edentulous mandible, the level of quality of life, the effectiveness of treatment.

Ключевые слова: полная адентия нижней челюсти, уровень качества жизни, эффективность лечения.

The complete absence of teeth dominates in its destructive consequences for the dentoalveolar system among all dental diseases. One of the pressing problems of modern dentistry is the restoration of functional and aesthetic parameters dentoalveolar system with complete loss of teeth. Still the most common treatment for complete edentulous mandible it remains to manufacture complete removable lamellar dentures. Naturally, that most patients are not satisfied with the quality of such treatment and the use of adhesives and other mechanical methods of fixation does not increase "quality of life"[1]. Every year the number of requests to orthopedic dentistry clinics for patients in need of high-quality fixation of removable dentures. It has a huge impact on the quality of life and social adaptation of a person. In the modern world more and more attention is paid to a healthy lifestyle and healthy appearance plays an important role. Loss of teeth not only leads to functional changes, changes in appearance, but also violates psychological status of a person. At the same time, the restoration of the dentition ineffective dentures leads to deterioration psychological status, low self-esteem.

The complete absence of teeth has a significant upward trend prevalence among the population and needs to be improved methods of prosthetics.[2]

The purpose of the work. Conduct a comparative clinical and functional study of the effectiveness of orthopedic treatment of patients with complete the absence of teeth in the lower jaw, which enjoyed complete removable dentures and removable dentures supported by implants. Complete loss of teeth has a significant impact on physiological and social parameters of human life, so this problem requires the closest attention. The relevance of the topic presented research is based on the significant prevalence of complete absence of teeth among the population, as well as its growth associated with pronounced demographic shift towards an increase in the number of old people. As practice has shown, the effectiveness of a complete removable prosthetics remain inadequate. According to WHO (2018) 20-26% patients do not use fabricated complete remov-

able dentures according to various reasons, but most often due to unsatisfactory fixation, especially on the lower jaw. The most progressive solution to the problem of prosthetics for patients with missing teeth is the use of implants. The best performance is noted prosthetics with removable dentures supported by implants, in particular to improve their fixation on edentulous jaws [3]. However, main obstacle to the continuous use of intraosseous implants in the complete absence of teeth is widely common among the elderly, a distinct atrophy of the alveolar process and reduced bone mineral density caused by involutive processes in the body [4]. It is especially difficult to repeat prosthetics, accompanied by atrophy of the alveolar process and mechanical compression of the mucosa of the prosthetic bed, which is produced rigid bases of prostheses [5]. In this regard, in our opinion, a certain of scientific interest is the study of the nature of atrophic changes in the alveolar part of the edentulous lower jaw, occurring during the use of the traditional design of a removable prosthesis and a removable prosthesis with fixation on implants [6]. Comparative clinical and functional study of the effectiveness of orthopedic treatment of patients with complete absence of teeth in the lower jaw, who used complete dentures and removable dentures with supported by implants.

Materials and research methods. As part of the presented work a survey of 80 patients with a complete absence of teeth on the lower jaws, of which 58 (72.5%) were made "classic" complete removable dentures, while the rest 22 (27.5%) have removable dentures with resting on intraosseous implants located in the projection of the canines, with the installation of bolts. Observations were carried out over a long period of time. prosthetics, which averaged 2-3 years. Among the surveyed slightly dominated by women (63.75%). The age of the patients ranged from 55 up to 73 years old. For an objective analysis of the results of prosthetics, we firstly, the quality of fixation of removable dentures was assessed [7], in-secondly, indicators of chewing efficiency were determined according to the method Rubinov [8.9]. To determine the area of inflammation zones, the method of visual examination was used, the

average total area was calculated zones of inflammation of the mucosa of the prosthetic bed.

Results and its discussion. We have found complaints about certain difficulties when using prostheses. Mostly complaints reduced to poor fixation of prostheses, mobility during chewing and injury to the mucosa

of the prosthetic bed. All these shortcomings did not prevent patients from using prostheses, although created some discomfort. This is clearly seen from Table 1.

Table 1

Comparative characteristics of the quality of the comfort of using prostheses in depending on the type of prosthetics of the edentulous lower jaw.

Вид Протеза		Comfort level		
		good	satisfactory	bad
Complete removable plate prosthesis	man . 19	6 (31,57%)	10 (52,63%)	3 15.8%)
	woman 33	8 (24.2%)	18 (54.54)	7 (21.26%)
	Бcero 52	14 (26.9%)	28 (53.8%)	10 (19,3%)
Removable with implant support	man 10	7 (70%)	3 (30%)	0
	woman 18	10 (55.55%)	7 (38.88%)	1 (5.57%)
	total 28	17 (60.71%)	10 (35.71)	1 (3.58%)

Table 2

Comparative characteristics of fixation of removable dentures in patients with complete absence of teeth in the lower jaw, depending on the type prosthetics.

Вид Протеза		Fixation		
		good	satisfactory	bad
Complete removable plate prosthesis	man 19	0	11 (57.9%)	8 (42.1%)
	woman 33	0	25 (75.7%)	8 (24.3%)
	Бcero 52	0	36 (69.24%)	16 (30.76%)
Removable with implant support	man 10	7 (70%)	3 (30%)	0
	woman 18	11 (61.1%)	7 (38.9%)	0
	total 28	18 (64,28%)	10 (35.72%)	0

As a result of the survey, we see that the standard of living in patients who used complete removable dentures, corresponded to unsatisfactory in 19.3% of cases against 3.5% of patients who implant-supported removable dentures were fabricated.

It should be noted that the state of the mucous membrane of the prosthetic bed in patients with different types of removable structures are not significantly varied. At the same time, the prevalence of lesions of the prosthetic mucosa the bed varied depending on the type of prosthetics. In patients with with complete removable dentures, a generalized character prevailed inflammation, and in implant-supported prosthetics, inflammatory phenomena were more localized around the abutments. At study of the parameters of the residual bone tissue of the alveolar part lower edentulous jaws, an opposite picture was observed. So, when using the traditional design of a complete removable prosthesis a significantly lower degree of preservation was established on the lower jaw bone tissue in the frontal area compared with prosthetics on implants. The use of additional fixation of removable dentures on implants provide greater functional efficiency and greater patient satisfaction with results prosthetics, however, does not prevent the progression atrophy of the tissues of the prosthetic bed, even vice versa. Fixed large the degree of atrophy in the distal mandible when using implants leads to a significant deterioration in the anatomical topographic conditions of the prosthetic bed for repeated prosthetics. In our opinion, in this situation, we can assume the action plastic bases of a removable prosthesis on the distal parts of the lower jaws on the principle of the console. Thus, the hydrostatic pressure

in mucosa exceeds the critical values that cause the development bone atrophy. Hence the need for further studies to study the effect of dentures based on implants on the tissues of the prosthetic bed, in particular by evaluating stress-strain states using the finite elements, which will be the subject of our further research. On our In our opinion, the obtained results will allow us to develop an algorithm for determining indications of various types of prosthetics in patients with a complete absence teeth in the lower jaw.

References:

1. Абрамович А.М. Качество жизни больных с частичным и полным отсутствием зубов: Автореф. дис ... канд. мед. наук.-М., -2005.- 25 с.
2. Алимский А.В., Вусатый В.С., Прикул В.Ф. Медико-социальные и организационные аспекты современной геронтостоматологии// Российский стоматологический журнал. -М.,- 2004.- №2.- С.38-40.
3. Bayramov Y.I., Cəfərov F.I., Əliyeva R.Q. Süni protez konstruksiyalarının orqanizmin fizioloji xüsusiyyətlərinə təsiri. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi, V. Axundov adına Milli Elmi-Tədqiqat Tibbi Profilaktika İnstitutunun elmi əsərləri, I cild, Bakı 2007. s.122-124
4. Борисова Е.Н., Минаков В.Д. Анализ факторов, способствующих полной утрате зубов у лиц пожилого возраста//Мат. конф. «Современные вопросы стоматологии». - Ижевск, 2000. - С. 278-283.
5. Воронов А.П., Лебедеко И.Ю., Воронов И.А. Ортопедическое лечение больных с полным

отсутствием зубов - М.: МЕД-пресс-информ, 2009.с-334.

6. Джон Ф.Хоббек ,Роджер Б.Уотсон,Ллойд Дж.Дж.Сизн.Руководство по дентальной имплантологии.М.МЕДпресс-информ 2007.

7. Копейкин В.Н., Миргазизов М.З. Ортопедическая стоматология: Учебник - Изд. 2-е доп. - М.: Медицина, 2001. -624 с.

8. Полные съемные протезы с опорой на внутрикостных имплантатах / И. В. Малкарова, Н.

С. Каплан, С. М. Каплан, Х. Р. Тигранян // Здоровье и образование в XXI веке. – 2016. – Т. 18, № 2. – С. 255-257

9. Lyndon F. Cooper DDS, PHD, Kuang-Han Chang, DDS, Ingeborg De Kok, DDS современное лечение вторичной полной адентии нижней челюсти. Панорама ортопедической стоматологии 2012 №3 с.18-25.

Носиров Шавкат Баходирович,

врач

Республиканской кожно-венерологической клинической больницы.

г. Ташкент,

Шертаев Мухаметамин Маметжанович

к.м.н. доцент медицинской биологии.

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент.

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ КОЖНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ АУТОИММУННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Nosirov Shavkat Bakhodirovich,

doctor

Republican Dermatovenereological Clinical Hospital.

Tashkent,

Shertaev Mukhametamin Mametzhanovich

PhD Associate Professor of Medical Biology.

Tashkent Pediatric Medical Institute. Tashkent city.

MODERN VIEW ON THE PROBLEM OF SKIN MANIFESTATIONS OF AUTOIMMUNE DISEASES

Abstract.

The article includes data from the literature analysis on aspects of skin manifestations of autoimmune diseases, which are of great importance for physicians, especially for the skin of venereologists, and remains an open question.

Аннотация.

В статье включены данные литературного анализа по аспектам кожных проявлений аутоиммунных заболеваний, которые имеют важное значение у медиков особенно у кож венерологов и остается открытым вопросом.

Ключевые слова: иммунорегуляция, кожа, анализ, аспект, население.

Keywords: immunoregulation, skin, analysis, aspect, population.

Проблема аутоиммунных заболеваний до сих пор является актуальной несмотря на развитие медицины. Развитие этих болезней связывают с дефектами иммунорегуляции, утратой аутопереносимости и активацией ауто-реактивных Т- и В-лимфоцитов, приводящими к возникновению воспалительной реакции в собственных тканях организма. Разрабатывается также теория генетической предрасположенности к аутоиммунным болезням, обсуждается триггерная роль микроорганизмов в развитии аутоиммунных процессов, высказывается мнение относительно важной роли микрохимизма в возникновении этой патологии.

Как отмечено многочисленными авторами литературных источников, что перечень аутоиммунных заболеваний достаточно обширен. Классическим примером является системная красная волчанка (СКВ).

Системная красная волчанка является одной из актуальных медико-социальных проблем. Отечественными авторами отмечено, что в Российской Федерации, как и во всем мире, с середины 80-х годов XX века наблюдается рост заболеваемости СКВ. Статистические данные показали, что распространенность СКВ составляет от 48 до 250 случаев на 100 тыс. населения, а ежегодная первичная заболеваемость около 50-70 случаев на 1 млн. человек в год. При этом многие исследователи отмечают увеличение заболеваемости у мужчин, изменение характера течения СКВ за счет хронизации процесса с уменьшением подострых и острых форм болезни.

Поражение кожи при СКВ нередко имеет первостепенное диагностическое значение, несмотря на то, что кожные проявления очень разнообразны. Патогномичным кожным проявлением болезни

является симптом «бабочки» - наличие очагов эритемы на щеках и переносице, которые сливаясь друг с другом напоминают по форме бабочку.

Специалистами утверждено, что в основе этой болезни лежит утрата аутоотолерантности, активация В-лимфоцитов с продукцией широкого спектра антител, преимущественно к нуклеиновым кислотам, с последующим формированием иммунных комплексов, играющих главную роль в иммунопатогенезе СКВ на фоне нарушений в сети цитокинов. Иммунные нарушения играют важную роль в патогенезе системной склеродермии, ревматоидного артрита, системных васкулитов, ревматизма, реактивных артритов и других ревматических заболеваний. Однако, несмотря на многие достижения в иммунологии и ревматологии, ряд проблем, связанных с иммунопатогенезом, диагностикой и лечением аутоиммунных ревматических заболеваний остаются спорными и до сих пор не решены. Это относится к патологическим состояниям, при которых развиваются как системные поражения, так и местные (ограниченные, локальные, например, кожные) формы, в частности, СКВ, интегументные (кожные) формы красной волчанки (ИКВ), системная склеродермия (ССД) и ограниченная склеродермия (ОСД), кожные и системные формы васкулитов, другие сходные между собой заболевания. Исследование механизмов развития подобных состояний в сравнительном аспекте и разработка на этой основе новых подходов к вопросам дифференциальной диагностики, лечения и профилактики представляется актуальной научной задачей, имеющей важное научно-практическое значение для современной медицины. Однако сведения научной литературы по данному вопросу применительно к различным формам красной волчанки и склеродермии немногочисленны и противоречивы. В отличие от системных форм указанных выше заболеваний вклад иммуно-патогенетических механизмов в развитие ИКВ и ОСД исследован явно недостаточно.

В этом плане представляют значительный интерес исследования процессов апоптоза или программированной гибели клеток, лежащих в основе адекватного функционирования иммунной системы у здорового человека. Нарушение процессов апоптоза и элиминации клеток, характерное для аутоиммунного воспаления, является одним из факторов прогрессирования аутоиммунного заболевания и развития его осложнений.

Поиск наиболее значимых изменений кожи в зависимости от варианта течения и активности воспалительного процесса при СКВ позволит не только оптимизировать диагностику заболевания, но и улучшить проводимую терапию, выработать пути профилактики осложнений.

А также авторами отмечено, что красная волчанка (КВ) – хроническое аутоиммунное диффузное заболевание соединительной ткани, характеризующееся поражением различных систем и органов и имеющее разнообразный спектр клинических проявлений. Ограниченные кожные формы КВ

находится на одном конце спектра, а тяжелое течение системной КВ на другом. Поражение кожи является наиболее частым симптомом манифестации КВ. При этом, дерматологическая симптоматика может быть проявлением изолированного процесса в коже или развиваться на фоне системного заболевания.

Статистические данные показали, что заболеваемость кожными формами КВ сильно варьирует в зависимости от пола и возраста и составляет 3,0-4,3 случаев на 100 тыс. населения в год, при этом больные с дискоидной КВ составляют 70-80%. Наибольшая заболеваемость отмечается в возрасте 60-69 лет – 9,1 случая на 100 тыс. населения в год, женщины болеют чаще чем мужчины, соотношение составляет 3:1. Системные проявления заболевания чаще обнаруживаются у представителей азиатской и африканской расы, а кожными формами КВ чаще болеют европейцы. КВ является мультифакторным заболеванием, которое развивается у лиц имеющих генетическую предрасположенность под воздействием провоцирующих 13 внешних факторов при непосредственном участии иммунной системы. Клиницистами установлено, что факторами внешней среды, провоцирующими развитие кожных форм КВ, являются ультрафиолетовое излучение, отдельные лекарственные средства (тербинафин, ингибиторы TNF- α , противосудорожные препараты, ингибиторы протонной помпы, антагонисты кальция, ингибиторы АПФ, бета-блокаторы, лефлуномид и др.), вирусные заболевания, травмы кожи. Около 1/3 всех случаев подострой кожной КВ вызвано приемом медицинских препаратов. Курение значительно увеличивает риск возникновения кожных форм КВ, провоцирует более тяжелое течение дерматоза и определяет низкую чувствительность к терапии аминохинолиновыми препаратами. Различия в уровне заболеваемости женщин и мужчин КВ объясняется влиянием половых гормонов (эстрогены) на формировании предрасположенности к болезни. Ультрафиолетовое излучение, являющееся важным фактором в развитии кожных форм КВ, вызывает индукцию апоптоза кератиноцитов и как следствие этого экспрессию ядерных антигенов (аутоантигенов) – Ro/SSA. У лиц, имеющих генетическую предрасположенность к возникновению КВ, этот процесс приводит к формированию аутоиммунного ответа, значимая роль в котором отводится нарушению регуляции активации дендритных клеток, нарушению антиген специфической дифференцировки Т- и В-лимфоцитов, дисбалансу секреции цитокинов и хемокинов.

Дальнейший анализ литературных источников также показал, что ретикулярный эритематозный муциноз (РЭМ) был впервые описан в 1972 году Steigleder и соавт.. РЭМ – редкое заболевание, этиология и патогенез которого не ясны, ведутся дискуссии о нозологической принадлежности дерматоза. В единичных научных публикациях, посвященных РЭМ, имеются ограниченные данные о случаях наблюдения этого дерматоза или описание небольших групп больных. Заболевание проявляется инфильтрированными папулами и бляшками

розового или красного цвета, которые образуют на коже рисунок в виде сетки. Характерным является расположение высыпаний на коже в центральной части спины, груди и верхних отделах живота. Зуд встречается у 20-30% больных. РЭМ чаще болеют женщины молодого и среднего возраста. Воздействие ультрафиолетового излучения может вызвать обострение течения заболевания и появление зуда. Описаны случаи трансформации РЭМ в кожную КВ, в связи с чем ряд авторов высказали предположение, что РЭМ является одной из форм кожной КВ. Гистологические изменения при РЭМ характеризуются изменениями в дерме – образование вокруг кровеносных сосудов в верхней и средней частях дермы лимфоцитарных инфильтратов низкой плотности с примесью мастоцитов и гистиоцитов. Часто инфильтраты имеют периаднексальное и перифолликулярное расположение. Характерным патоморфологическим признаком РЭМ является отложение муцина в верхней и средней частях дермы. Эпидермис обычно неизменен, возможен незначительный спонгиоз. При исследовании кожи методом прямой реакции иммунофлюоресценции (РИФ) у 20-27% больных выявляется отложение иммуноглобулинов IgM и комплемента C3 вдоль базальной мембраны.

Таким образом, подводя итоги литературного обзора можно отметить, что интегральный подход к анализу патологических процессов при СКВ дает возможность выявить ведущие симптомокомплексы заболевания и, в определенной степени, на их основе определить взаимосвязь патологических изменений кожи и активности болезни.

Литература

1. Насонова В.А., Насонов Е.Л. Рациональная фармакотерапия ревматических заболеваний. М.: Литера, 2003.- 169 с.
2. Бертсиас Г.И. Рекомендации EULAR по лечению системной красной волчанки // Научно-практическая ревматология. 2008. - №1. - С.93-96.
3. Мазуров В.И., Беляева И.Б., Долгих С.В. Инновационные методы диагностики системных аутоиммунных заболеваний. Вестн. СПбМАПО. – 2009. – №3. – С.3–13.
4. Олисова, О. Ю. Псевдолимфомы кожи / О.Ю. Олисова, Н.С. Потехаев. – М.: Практика, 2013. – 116 с.
5. Скрипкин, Ю.К. Поражения кожи при болезнях соединительной ткани / Ю.К. Скрипкин, Ю.С.

Бутов, И.В. Хамаганова и др. // Клиническая дерматовенерология / под ред. Ю.К Скрипкина, Ю.С. Бутова. – М.: ГЭОТАРМедиа, 2009. – Т.II. – С.234–277

6. Асеева, Е. А. Современные методы оценки активности системной красной волчанки / Е. А. Асеева, С. К. Соловьев, Е. Л. Насонов // Науч.-практ. ревматология. — 2013. — № 2 (51). — С. 186—200.

7. Ахмеров, С. Ф. Системная красная волчанка: вчера и сегодня / С. Ф. Ах-меров // Ревматология. Нефрология. Травматология. — 2008. — Т. 1, № 25. — С. 19—25.

8. Алекперов, Р. Т. Ассоциации уровня С-реактивного белка с клиническими проявлениями при системной склеродермии / Р. Г. Алекперов, А. А. Баранов, Н. Е. Абайтова // Терапевт. арх. — 2006. — Т. 78, № 6. — С. 34—35.

9. Adu D., Cross J., Jayne DRW. Treatment of systemic lupus erythematosus with myco-phenolate mofetil // Lupus. 2001. - Vol. 10. - P. 203-208.

10. Rodriguez-Caruncho, C. Lupus erythematosus tumidus: a clinical and histological study of 25 cases / C. Rodriguez-Caruncho, I. Bielsa, M.T. Fernández-Figueras et al. // Lupus. – 2015. – Vol.24, №7. – P.751–755.

11. Sticherling, M. Diagnostic approach and treatment of cutaneous lupus erythematosus / M. Sticherling, G. Bonsmann, A. Kuhnn// J. Dtsch. Dermatol. Ges. – 2008. – Vol.6. – P.48-59.

12. Belot, A. Monogenic forms of systemic lupus erythematosus: new insights into SLE pathogenesis / A. Belot, R. Cimaz // *Pediatr. Rheumatol. Online J.* — 2012. — Vol. 10, № 1. — P. 21.

13. Bhattacharyya, S. Understanding fibrosis in systemic sclerosis: shifting paradigms, emerging opportunities / S. Bhattacharyya, J. Wei, J. Varga // *Nat. Rev. Rheumatol.* — 2011. — Vol. 8, № 1. — P. 42—54.

14. Yang, J. Th17 and natural Treg cell population dynamics in systemic lupus erythematosus / J. Yang, Y. Chu, X. Yang et al. // *Arthritis Rheum.* – 2009. – Vol.60. – P.1472–1483.

15. Yu, C. Immunologic and genetic considerations of cutaneous lupus erythematosus: a comprehensive review / C. Yu, C. Chang, J. Zhang // *J. Autoimmun.* – 2013. – Vol.41. – P.34–45.

16. Machado, A.P.B. Mucocutaneous involvement in systemic lupus erythematosus and its association with autoantibodies / A.P.B. Machado, M.T. Dykyj, N. Vandresen et al. // *An. Bras. Dermatol.* – 2008. – Vol.83. – P.323–328.

EARTH SCIENCES

Полонкочева Ф.Я.,

к.э.н., доцент каф. Цифровой и отраслевой экономики Ингушский государственный Университет

Дзаурова Д.Р.

студенка 3-го курса педагогического факультета Ингушский государственный Университет

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ШВЕЙЦАРИИ

Polonkoeva F.Ya.,

Candidate of Economics, Associate Professor Digital and Sectoral Economics Ingush State University

Dzaurova D.R.

3rd year student of the Pedagogical Faculty Ingush State University

TOURISM POTENTIAL OF SWITZERLAND

Аннотация.

В данной статье авторы рассмотрели и описали рекреационные ресурсы Швейцарии. Так же были рассмотрены важные географические объекты и ресурсный потенциал данной страны.

Abstract.

In this article, the authors reviewed and described the recreational resources of Switzerland. Important geographical objects and the resource potential of this country were also considered.

Ключевые слова: *туризм, рекреация, страна, бизнес, ресурсы, прибыль, памятники, климат, Швейцария.*

Keywords: *tourism, recreation, country, business, resources, profit, monuments, climate, switzerland.*

Развивающийся туристический бизнес на рынке требует точное представление об имеющихся рекреационных ресурсах на рассматриваемых территориях. В мире имеется тысячи разнообразных брошюр, реклам, газет и статей в журналах, в которых содержится информация о рекреационных ресурсах Швейцарии. Но при этом информации о современных особенностях Швейцарии крайне мало. И поэтому, в данной статье хочется попробовать расширить эту информацию в области рекреации Швейцарии и дать ей анализ.

Данная страна известна фактически всем, но при этом она всё равно остаётся загадкой для многих. Сама Швейцария считает себя родоначальником туристического бизнеса. Прибыль от туризма эта страна начала получать ещё в прошлом веке. В начале 20 века один путешественник из России, который странствовал по Европе, назвал Швейцарию «единственной во всем мире страной, которая никогда ни одним путешественником не пропускается».

В 20 веке, несмотря на тяжёлое социальное положение в странах Европы, именно в Швейцарии смогла развиваться национальная туристско-рекреационная корпорация под названием «Switzerland Tourism». Основной целью данной организации было создание благоприятных условий для притока туристов.

Швейцария – особенное место, в котором существует огромное количество различных культур и языков, традиций и мифов. С точным обоснованием можно сказать, что эта страна существовала ещё с двенадцатого тысячелетия до нашей эры, когда страна снегов претерпела изменения в климате

и стала обитаемой. На этих территориях расположены удивительные горные системы, подножия которых состоят из хвойных лесов. Также долины этих мест крайне плодородны, а реки и крупные озера состоят из чистейших вод. О чистоте в этой стране можно сказать много, а нравы у жителей крайне устойчивые, что и приводит к такому старательному поддержанию чистоты у людей.

В Швейцарии существовало много различных цивилизаций. И поэтому на территориях этой страны сохранилось множество исторических памятников, что является хорошим фундаментом для развития рекреационной сферы. Некоторые памятники в этой стране настолько ценны, что они находятся под охраной ЮНЕСКО.

Но стоит отметить, что Швейцария не является страной «музеем». Люди здесь проживают свою жизнь в удовольствии для себя: здесь развит спорт, имеются именитые театры, проходят множество фестивалей.

Действительно, туристический потенциал в этой совсем не большой стране – огромен. Здесь существует, как и природный, так и культурно-исторический потенциал, что и позволило этой стране так хорошо развить туристический бизнес.

В зимний период горные станции в Швейцарии принимают у себя огромное количество приезжих любителей зимних видов спорта. А также любителей зимних пейзажей, приехавших полюбоваться на красоты альпийских республик. Стоит отметить, что с каждым годом количество приезжих туристов становится все больше, эти места привлекают огромное количество именно иностранных туристов.

В заключении хочется сказать, что Швейцария – это страна с большим потенциалом и правильной политикой в сфере туризма. Жители этой страны смогли правильно использовать территории своего государства и продолжают дальше их развивать.

Список использованной литературы:

1. Калашников И. Горнолыжные курорты Франции и Швейцарии // Турифо № 1, 1997.

2. Косолапов А. Б., Руденко Л. Л. Туристское страноведение. Часть 1. Европа. Владивосток: ДВГАЭУ, 1998.

3. Орлов С. Вся правда о Швейцарии

4. Сапрунова В. Б. Туризм: эволюция, структура, маркетинг. – Москва: Ось-89, 2003.

Кодзоева М.М.,

к.э.н., доцент каф. Цифровой и отраслевой экономики Ингушский государственный Университет

Дошлакиева З.Б.

студенка 3-го курса педагогического факультета Ингушский государственный Университет

АНАЛИЗ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ НОРВЕГИИ

Kodzoeva M.M.,

Candidate of Economics, Associate Professor Digital and Sectoral Economics Ingush State University

Doshlakieva Z.B.

3rd year student of the Pedagogical Faculty Ingush State University

ANALYSIS OF TOURISM AND RECREATIONAL RESOURCES IN NORWAY

Аннотация.

Данная статья посвящена характеристике природного потенциала, анализу и изучению туристских достопримечательностей Норвегии.

Abstract.

This article is devoted to the characteristics of the natural potential, analysis and study of tourist attractions in Norway.

Ключевые слова: *Норвегия, страна, достопримечательности, природа, туристы, культурно-исторические достопримечательности, туризм, ресурсы, активный отдых.*

Keywords: *Norway, country, sights, nature, tourists, cultural and historical attractions, tourism, resources, active recreation.*

Туризм является важной составляющей экономики любой страны, и Норвегия не исключение - туристическая отрасль вносит в экономику существенный вклад.

Как уже всем давно известно, Норвегия входит в число самых красивых стран мира, где благополучно собрались природные и культурно – исторические достопримечательности. Норвежцы смогли сберечь первозданную природу и, опираясь на это, воссоздать оазис счастливой жизни в нелегких северных условиях. Здесь для каждого путешественника предоставляются большие возможности для активного отдыха.

Страна расположилась на западе и крайнем севере Скандинавского полуострова. Учитывая то, что Норвегия имеет северное положение, климат здесь достаточно благоприятный, с прохладным летом и относительно мягкой зимой, что является следствием влияния Гольфстрима.

Норвегия богата природными и культурно-историческими достопримечательностями, которые каждый год привлекают к себе огромный поток туристов. Страна привлекает к себе туристов невероятными красотами фьордов, а также очень уютной столицей Осло, где находятся горнолыжные курорты, заполярная экзотика и вкусная, сытная кухня.

Что касается безопасности, то Норвегии характерен низкий уровень преступности, а, значит, туристам не стоит опасаться за свою безопасность или за безопасность своего имущества.

Как было уже выше отмечено, визитной карточкой Норвегии является ее природа. Живописные фьорды и укромные бухты благополучно расположились вдоль побережья страны, а невысокие горы, покрытые лесами и лугами, создают невероятный колорит Норвегии. Несколько сотен озёр и рек с чистой водой, предоставляют прекрасную возможность заниматься рыбалкой и водными видами спорта.

В Норвегии есть практически все возможные виды туризма, начиная с экскурсионных видов и, заканчивая экстремальными видами активного отдыха. В связи с благоприятными погодными условиями, туризм в Норвегии круглогодичный. Большое распространение также получил экологический туризм, в особенности среди местного населения. Летом развиты пешие походы с посещением фьордов и горных озёр и велотуризм.

Среди русских туристов большую популярность получили автобусные туры по странам северной Европы, с посещением скандинавских столиц. Данный вид туризма обходится намного дешевле и поэтому пользуется такой популярностью.

Маршрут проходит через фьорды и туристские центры, такие как города Осло, Берген и Трондхейм. Меньшую популярность получили круизы, рыболовные и зимние туры.

Большинство туристов, которым хотя бы раз посчастливилось побывать в Норвегии, мечтают вновь сюда вернуться, чтобы снова лицезреть природные красоты страны, а также на величественные и прекрасные фьорды.

Самой важной составляющей страны является невероятная атмосфера радушия и уважения к путешественникам, искреннее желание произвести на

гостя прекрасные впечатления о стране, которая расположилась на суровых, но на очаровательных северных землях.

Список использованной литературы:

1. Йенс УвеКумпих Норвегия. Путеводитель. М.: АЯКС-ПРЕСС, 2008
2. Родионова И.А., Бунакова Т.М. Экономическая география: учебное пособие. 5-е издание. М.: Московский Лицей, 2007.
3. Воронов К. Россия и Северная Европа: новые ориентиры. М.: МЭиМО, 1994

PEDAGOGICAL SCIENCES

Баракаева Д.Х.

*старший преподаватель англ. языка,
Самаркандский институт экономики и сервиса.*

ОБУЧЕНИЕ УСТНОЙ РЕЧИ КАК ГЛАВНЫЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Barakaeva D.X.

senior teacher, Samarkand institute of economics and service.

TEACHING SPEAKING AS THE MAIN ASPECT OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Аннотация.

В изучении языка рассматриваются несколько аспектов. Но самый главный аспект — это устная речь. Изучение его становится необходимым условием успешности.

Abstract.

Several aspects are considered in the study of a language. But the most important aspect is speaking. Studying it becomes a necessary condition for success.

Ключевые слова: коммуникация, устная речь, иностранный язык, методика, диалог.

Keywords: communication, speaking skills, foreign language, methodology, dialog.

Введение

В связи с развитием общества в последние годы наблюдается все больший интерес к иностранному языку. Стремление изучать этот предмет объясняется многими причинами. Одна из которых – желание путешествовать по миру, обогащать свои знания в общении с представителями различных стран и культур, а без знания хотя бы одного иностранного языка это сделать очень трудно. Самым популярным иностранным языком, на котором говорит большая часть населения земного шара, считается английский.

Устная речь как цель обучения выступает средством общения. Применение устной речи – это то, для чего изучается иностранный язык, что может вызвать у учащихся подлинный интерес к языку и желание им заниматься. В этом случае внимание учащегося направляется на смысловое содержание высказывания. Устная речь используется и как средство обучения, с помощью которого осуществляется выработка автоматизмов в воспроизведении и трансформации (преобразовании) усваиваемых лексических единиц и грамматических структур.

В современной методике обучения иностранным языкам устная речь широко используется как средство обучения. Студентам обеспечивается возможность слышать и видеть, как, в каких ситуациях употребляются вводимые слова или грамматические структуры посредством включения в активную работу слухового, зрительного и речедвигательного анализаторов; мобилизует внимание обучаемых, стимулируется познавательный интерес.

Новизна исследования заключается в том, что современные методы обучения общению определенным навыкам и умениям употребления и является одной из центральных задач обучения устной

речи на иностранном языке на всех этапах обучения. Кроме того, новизна проявляется в современных требованиях предъявляемых к современному уровню разговорного общения на иностранном языке.¹

Анализ использованной литературы

Статья посвящена обзорному анализу исследований устной речи.

При написании опиралась на работы ученых лингвистов ближнего зарубежья, таких как Биболетов М.З, Снежко Н.Д. Работа Гальскова Н.Д. «Теория обучения иностранным языкам». А также этой проблеме посвящена работа Пассова Е.И. «Коммуникативный метод обучения иноязычному обучению»

Методологические исследования

В статье использованы такие методы как научное наблюдение, научный анализ, логическое мышление, анализ, оценка.

Рассматривая вопрос об обучении устной речи, следует учитывать, что устная речь представляет собой двусторонний процесс, складывающийся из умения говорить на английском языке (экспрессивная сторона речи) и умения понимать речь других людей (рецептивная устная речь).

Устная речь протекает в определенных условиях, которые влияют на ее характер. Это условия внеязычного (экстралингвистического) порядка. К ним относятся: ситуация, обстановка, в которой протекает речевая деятельность, возраст и уровень развития говорящего, тема разговора, настроенность на восприятие речи со стороны слушающего, мимика, жесты и др. Все эти факторы действительны, прежде всего, между двумя или несколькими собеседниками. Собеседники обмениваются репликами, высказываются по поводу того, что сказал собеседник.

¹ Роль устной речи в обучении иностранному языку.
<https://xreferat.com>

Монолог — речь одного лица, который выражает в более или менее развернутой форме свои мысли, намерения, оценку событий и т. д. В монологической речи больше последовательности, стройности, плавности. В диалоге нередки переходы от одного вопроса к другому, от одной темы к другой, возвраты к только что сказанному в ответ на определенные реплики собеседников. Диалогическая речь, в отличие от монологической, чаще всего бывает неподготовленной. Монологическая речь (сообщения, рефераты, доклады) обычно готовится заранее. Вместе с тем возможна и неподготовленная монологическая речь.

В учебных целях правомерно отделение монологической речи от диалогической. Обучая учащихся устной речи, следует учитывать, что как монологическая, так и диалогическая речь имеет свою специфику и требует своей системы упражнений и своего метода работы.²

Монологическая речь имеет сложное синтаксическое построение. Основные коммуникативные ситуации ее употребления — это сфера искусства, ораторские выступления, общение по телевидению и радио, ситуации общения, но кроме того, монологическое высказывание рассматривается как компонент процесса общения любого уровня — парного, группового и массового. Следовательно, обучение говорению на английском языке требует от учащегося построения связанного и логичного изложения мысли, которое зависит от ситуации, поставленной перед ним. Это требует больших усилий не только для учащихся, но и для учителя, так как обучение монологической речи является трудной методологической задачей. Таким образом, совершенствование навыков монологической речи приводит к тому, что учащийся сможет самостоятельно перерабатывать данный ему учебный материал.³

Одним из самых действенных и распространенных методов обучения монологической речи является метод дебатов. Этот метод способствует формированию и развитию навыка монологической речи и навыка публичного выступления. В дебатах принимают участие две команды, либо два человека одна (один) из которых утверждает установленную тему, а другая (другой) отрицает. Суть же дебатов содержится в том, чтобы убедить нейтральную сторону, или судей, в том, что их (его) аргументы убедительнее, чем аргументы оппонента.

Обучение монологической устной речи должно предшествовать обучению диалогической устной речи, так как обучение монологической речи является более легким благодаря тому, что студент может продумывать свое сообщение и составлять план монолога. Обучение же диалогической речи имеет ряд трудностей, так как в диалоге содержание речи зависит от того, что скажет собеседник, для этого участники беседы обязаны уметь

понимать речь и своевременно реагировать на нее, давать вербальные стимулы для продолжения беседы. Материалами для формирования монологической речи являются тексты учебников, научных статей, книг и т.д., тогда как материалом для развития диалогической речи являются диалоги, содержащие в среднем по 5-6 фраз, элементы которых можно использовать в других диалогах.

Несмотря на то, что диалогическая речь сложнее монологической, и с точки зрения напряженности внимания, и с точки зрения разнообразия и качества используемых речевых образцов, и по ряду других причин, тем не менее, с точки зрения последовательности в обучении устной речи все же предпочтение следует отдать диалогической речи. Ведь именно через диалог отрабатываются и запоминаются отдельные речевые образцы, целые структуры, которые используются затем в монологической речи. Уже на начальном этапе обучения английскому языку учащиеся могут, а учитель должен им помочь приобрести умение пользоваться изучаемым языком для общения. На начальном этапе устное начало с первых шагов создает условия для раскрытия коммуникативной функции языка, учитывая способности учащегося 8-10 лет к более легкому восприятию звучащей речи и воспроизведению услышанного и приближает процесс обучения к условиям реального общения, что вызывает интерес учащихся к предмету и создает высокую мотивацию к изучению английского языка.

Говоря о задачах обучения диалогу, надо отметить, что методика обучения диалогической речи не так давно выделилась в самостоятельный аспект обучения устной речи. В этой области есть еще много вопросов, требующих теоретического и экспериментального исследования. К их числу можно отнести: соотношение диалогической и монологической речи; принципы и приемы создания коммуникативной обстановки на уроке; особенности восприятия речи в процессе диалога; отбор ситуаций, лежащих в основе обучения диалогу на разных этапах обучения; способы создания диалогической речевой ситуации на уроке; возможности использования ТСО для обучения диалогу; отбор материала для обучения диалогу.⁴

Для владения устной речью как монологического, так и диалогического характера необходимо накопить определенный запас коммуникационных единиц, которые впоследствии должны быть реализованы в акте коммуникации.

Накопление речевого материала происходит путем овладения готовыми образцами и комбинирования этих образцов, трансформацией, созданием новых единиц по аналогии и т. д.

Для этой цели следует использовать различные упражнения, как подготавливающие учащихся к речи, так и речевые. Упражнения для развития навыков устной речи должны строиться с учетом

² Статья: «Обучение устной речи на английском языке». <https://lenglish.com>

³ Статья: «Обучение монологической речи на уроках английского языка». <https://cyberleninka.ru>

⁴ Статья: «Обучение диалогической речи на уроках английского языка». <https://moluch.ru>

теории умственных действий и предлагаться учащимся в определенной последовательности. Первым звеном в этой системе является умение учащегося производить осознанные операции над языком при наличии внешних опор типа схем (речевые модели, коммуникативные единицы, отобранные для данного этапа обучения английскому языку). Далее необходимо научить учащихся производить те же операции без внешних опор. Затем нужно перейти к свертыванию сознательных операций, их автоматизации и осуществлению речевого действия по-операционно «в уме» с выдачей готового высказывания. И, наконец, происходит окончательное свертывание всей «отработанной» части и полностью автоматизируется речь.⁵

Заключение и предложения

Английский язык является самым востребованным языком в плане осуществления международной коммуникации, получения новой информации, использования различных интеллектуальных ресурсов. Следовательно, его изучение в современном мире становится необходимым условием успешности.

В изучении языка может быть рассмотрено несколько аспектов, таких как: письменная речь, чтение, устная речь; каждый из которых имеет свою значимость в конкретных сферах деятельности.

Устная речь в свою очередь несет в себе следующие функции:

- мотивационную (рассматривается как цель изучения языка, обеспечивает возможность непосредственной коммуникации, овладение устной речью способствует преодолению проблем, связанных с неуверенностью в себе при изучении языка);
- развивающую (овладение структурой языка в устной речи способствует улучшению других а-

спектов речевой деятельности, т.е. ученикам обеспечивается возможность слышать и видеть, как, в каких ситуациях употребляются вводимые слова или грамматические структуры посредством включения в активную работу слухового, зрительного и речедвигательного анализаторов; мобилизует внимание обучаемых, стимулируется познавательный интерес).

Данная позиция в преподавании иностранного языка проявляет себя эффективно в рамках учебных заведений с углубленным изучением языка, в связи с их ориентированностью на большее погружение в лингвистическую среду, личностно-ориентированным подходом, а также упором на коммуникативный аспект, которые позволяют реализовать такую позицию в полной мере.

Список использованной литературы:

1. Биболетова М.З., Бабушис Е.Е., Снежко Н.Д. Английский с удовольствием / Enjoy English – 2-е изд., испр. – М.: Титул, 2009. – 214 с.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. – 6-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 336 с.
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1991.
4. Тарлаковская Е.А. Приемы обучения воз-действенной стороны монологической речи в условиях модернизации содержания образования [Электронный ресурс]. – 2013. – 4 с.
5. Фокина К.В. Методика преподавания иностранного языка: конспект лекций / К.В. Фокина, Л.Н. Терентьева, Н.В. Костычева. – М.: Высшее образование, 2008. – 158 с.

⁵ Статья: «Обучение устной речи на английском языке». <https://lengish.com>

Скопа Виталий Александрович
доктор исторических наук, профессор,
член-корреспондент РАН,
заведующий кафедрой философии и культурологии
«Алтайский государственный педагогический университет»

ПАРТИЦИПАТИВНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Skopa Vitaly Aleksandrovich
Doctor of Historical Sciences,
Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies
"Altai State Pedagogical University"

PARTICIPATIVE APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS IN FORMING INTERCULTURAL PEDAGOGICAL COMPETENCE

Аннотация.

В статье рассматривается партисипативный подход как методологическая основа в формировании межкультурной педагогической компетенции. Партисипативность акцентирует возможность активного участия каждого студента в межкультурном ориентированном обучении; взаимодействия их между собой и между преподавателем, организации работы в режиме диалога, что соответствует самой природе межкультурного общения, воспитания у студентов чувства толерантности, а это, в конечном счете, является более эффективным для формирования межкультурной педагогической компетентности будущих учителей.

Abstract.

The article considers the participatory approach as a methodological basis in the formation of intercultural pedagogical competence. Participation emphasizes the possibility of active participation of each student in interculturally oriented learning; their interaction with each other and between the teacher, organizing work in a dialogue mode, which corresponds to the very nature of intercultural communication, educating students in a sense of tolerance, and this, ultimately, is more effective for the formation of intercultural pedagogical competence of future teachers.

Ключевые слова: педагогика, партисипативность, система образования, управление, межкультурная компетентность.

Keywords: pedagogy, participation, education system, management, intercultural competence.

Общественное развитие, процессы глобализации и индивидуализации, продвижение науки и техники требуют структурных изменений образовательного кластера, от которого зависит не только уровень знания компонента, умение что-либо делать и приобретенные навыки школьника, но и процесс формирования критически мыслящего, самостоятельного и уникального человека и гражданина.

В педагогической литературе проблемы включения участников образовательного процесса в управление рассматривались лишь в ракурсе участия педагогов и нашли свое отражение в работах К. А. Нефедовой, Р. Х. Шакурова, Т. Н. Шамовой. Однако процесс включения самих студентов, в нашем случае будущих педагогов, в активное управление своей учебно-познавательной деятельностью не нашел освещения в научной литературе [4].

С тем чтобы эффективнее использовать партисипативный подход в процессе формирования у будущих учителей межкультурной педагогической компетентности, необходимо рассмотреть и проанализировать исходные позиции данного подхода, эволюцию самой идеи партисипативности, а также

возможность ее экстраполяции в плоскость педагогического образования [5].

Изначально понятие партисипативности использовалось в теории управления. Эволюцию партисипативного управления можно рассматривать как следствие попыток ученых и практиков понять и разработать более совершенные процессы управления результативностью организационных систем. Особый расцвет идея партисипативности начала переживать в 80-90 гг. XX века. Так, результаты исследования Э. А. Локка свидетельствуют о том, что вовлечение работников имеет высокую результативность [1]. Но его исследование ограничилось изучением участия работников в принятии решений или совместных мероприятиях, относящихся к принятию решений.

Немецкие психологи В. Зигерт и Л. Ланг посвятили свои изыскания также проблемам эффективной организации деятельности коллектива. Они разработали стратегии, как превратить коллектив сотрудников в «самодвижущийся вагон», справедливо утверждая, что руководитель должен быть демократичным [6]. Хотя коллективное решение требует времени, они полагают, что в принятии важных и масштабных решений необходимо участие

всего коллектива. Данные авторы акцентируют внимание на делегировании, то есть на постановке целей перед кем-то и одновременном предоставлении ему средств ее достижения при ответственности за получение качественных результатов. Участие в управлении, базирующееся на мотивации и интеграции, является, по их мнению, рецептом успеха.

Само понятие «партиципативность» предполагает:

- возрастание зрелости студентов (их способности и готовности к совместной деятельности);
- делегирование права студентам, децентрализацию ответственности, связанной с принятием решений, касающихся ситуаций межкультурного общения;
- лучшее понимание будущими учителями решений и проблем их реализации;
- повышение действенности реализуемых решений;
- повышение информированности в области межкультурного общения, которая может потребоваться группе и каждому отдельному студенту в связи с будущими заданиями по разрешению культурных конфликтов;
- обеспечение способности групп решать проблемы активным и продуктивным образом;
- создание механизма для профессионального роста будущих учителей и успешного формирования у них межкультурной педагогической компетентности;
- улучшение межличностного общения, способствующего сотрудничеству между членами студенческой группы и служащего в будущем базисом для успешного межкультурного общения;
- возможность использования необходимых нововведений в учебном процессе [9, 10, 11].

Таким образом, партиципативность акцентирует возможность активного участия каждого студента в межкультурном ориентированном обучении, взаимодействия их между собой и между преподавателем, организации работы в режиме диалога, что соответствует самой природе межкультурного общения, воспитания у студентов чувства толерантности и, в конечном счете, служит большей эффективности процесса формирования межкультурной педагогической компетентности будущих учителей.

Можно выделить следующие виды партиципативности:

- символическое участие;
- свободное неограниченное участие с вовлечением всех желающих в процесс принятия решения без ограничений и добровольно;
- глобальное активное участие: каждый студент участвует в разрешении значимых проблем в области межкультурного общения [9].

На наш взгляд, данные виды партиципативности отражают логику формирования у будущих учителей межкультурной педагогической компетентности, так как нам представляется невозможным реализация глобального активного участия

студентов на начальном этапе формирования вышеназванной компетентности, в то время как студенты, получившие исчерпывающую информацию о значимости подготовки подрастающего поколения к межкультурному общению и осознавая необходимость их собственной подготовки, участвуют в полном объеме в межкультурном ориентированном образовании на условиях партиципативности [2, 3]. С другой стороны, символическая партиципативность позволяет преподавателю глубже изучить мнение будущих учителей по поводу самой проблемы межкультурного общения и наметить эффективные пути формирования у них межкультурной педагогической компетентности [7].

В процессе реализации идеи партиципативности относительно закрытые системы включаются в общий «контур» внутригрупповой регуляции и формируют тем самым группу как новую, более крупную целостность. Ломов Б. Ф. справедливо подчеркивает мысль о том, что возникает не совокупность субъектов, а именно «совокупный субъект», обладающий системой качеств, не сводимых к простой сумме качеств, входящих в него индивидов» [7].

«Совокупный субъект» может характеризоваться своеобразным «общим фондом», который становится возможным благодаря обмену информацией и формируется не только на уровне психических процессов и функций, но и на уровне состояний (например, общего самочувствия, активности, настроения группы) и личностно-групповых свойств (волевого, интеллектуального и ценностно-ориентационного единства).

В современной педагогике имеется незначительное количество исследований, посвященных реализации партиципативного подхода к профессиональной подготовке будущих учителей. В этой связи следует отметить исследование Е. Ю. Никитиной, посвященное реализации ценностно-партиципативного подхода в процессе подготовки будущих учителей к управлению дифференциацией образования. Никитина Е. Ю. называет характерные черты, присущие партиципативному подходу как теоретико-методологической стратегии управления дифференциацией образования:

- влияние студентов на разрешение значимых проблем в области управления дифференциацией образования;
- совместное принятие и исполнение решений преподавателем и будущим учителем;
- диалогическое взаимодействие преподавателя и студента, основанное на паритетных началах;
- достижение консенсуса при решении проблемы;
- добровольность и заинтересованность всех участников образовательного процесса;
- компетентность участников образовательного процесса в области управления дифференциацией образования;
- коллективная ответственность [10].

Признавая правомерность сделанных ученым-исследователем выводов по поводу характерных

черт партисипативного подхода и учитывая специфику процесса формирования у будущих учителей межкультурной педагогической компетентности на основе анализа научной литературы и результатов опытно-экспериментальной работы, мы считаем целесообразным включение в данный ряд следующих характеристик. Партисипативный подход позволяет:

- выявить новые источники знаний и опыта в области межкультурного общения и подготовки к нему учеников;

- добиться сотрудничества, которое умножает усилия студентов, обеспечивая помощь, поддержку и стимулы для более высокой результативности формирования у них межкультурной педагогической компетентности;

- студентам, которые считают, что располагают знанием основных закономерностей межкультурного общения, принять участие в их рассмотрении;

- выработать согласие по спорным вопросам и идеям, связанным с решением культурных конфликтов;

- дать возможность всем студентам, которых затрагивает данная проблема, повлиять на подход к ней и результаты процесса формирования межкультурной педагогической компетентности;

- обеспечить более широкое творческое обсуждение и решение проблем подготовки к общению с представителями иноязычной культуры, которые обычно невозможны с помощью традиционных средств;

- обеспечить трибуну для высказывания противоположных и различных точек зрения на проблему подготовки к межкультурному общению;

- избежать скороспелых и непродуманных действий и изучить возможные последствия реализации обсуждаемых решений;

- научить студентов с помощью участия создавать новые навыки, новую информацию, новые перспективы, новые контакты [9].

Перова О. Н. рассматривает в своем исследовании возможности применения технологически партисипативного подхода к процессу подготовки будущего учителя к управлению самостоятельной работой учащихся, акцентируя при этом значимость использования современных методов и средств обучения, способствующих формированию искомой компетентности студента при оптимальных затратах сил и средств.

При партисипативном подходе к процессу формирования у будущих учителей межкультурной педагогической компетентности преподаватель должен учитывать следующие положения:

- каждый студент – уникальная личность, поэтому стандартные теоретико-методологические стратегии его подготовки не срабатывают, а должны быть сформулированы применительно к конкретному человеку и данной ситуации;

- взаимодополнительность способностей студентов в учебной группе и общность основных ценностных установок обеспечивают полноценное использование их индивидуальных возможностей и

особенностей, склонностей будущих учителей при достижении общих целей образования;

- необходимо наличие осмысленной межличностной коммуникации между студентами в учебной группе, незаурядные цели должны формулироваться таким образом, чтобы энергия группы могла быть конструктивно направлена на их достижение;

- активное участие всех студентов в анализе проблем, планировании совместных действий, оценка (самооценка) полученных результатов образования.

Полагаем, что данный ряд может быть дополнен следующими положениями:

- обсуждение проблем формирования межкультурной педагогической компетентности должно осуществляться результативным образом;

- необходимо мотивировать студентов на участие в реализации партисипативного подхода и внушать им понимание необходимости перемен в современной системе образования.

Кроме того, преподаватель должен:

- обеспечивать результативное принятие решений относительно того, как, какие и где осуществлять перемены;

- обеспечивать самосознание и саморуководство со стороны студентов;

- способствовать благотворным переменам;

- обеспечивать совместимость целей каждого студента, группы или нескольких групп;

- способствовать повышению уровня сформированное межкультурной педагогической компетентности;

- обеспечивать улучшение коммуникации, сотрудничества между студентами и координации их действий;

- обеспечивать большую групповую гармонию.

Руководствуясь результатами исследования, полагаем, что доминантами партисипативного подхода являются:

- непосредственное участие будущих учителей в самоорганизации и самоуправлении совместной деятельностью в условиях межкультурно-ориентированного обучения;

- взаимный контроль, взаимопомощь;

- ориентированность на общие цели, которые определяют поведение каждого студента;

- коллективная ответственность за результаты и высокая эффективность их учебно-познавательной деятельности;

- всемерное развитие и использование индивидуального и группового потенциала [10].

Таким образом, можно отметить, что партисипативный подход является стратегией формирования межкультурной педагогической компетентности будущих учителей, которая должна обеспечить эффективность данного процесса при оптимальных затратах сил и средств в ходе использования современных методов и средств обучения и рассматривать студента как личность, обладающую общепланетарным мышлением и способную общаться с представителями других культур и научить этому

своих учеников, а также участвовать в межкультурно-ориентированном процессе обучения на основе организации совместной деятельности с преподавателем в ракурсе паритетности, демократичности, неформальности и диалогичности.

Список литературы

1. Locke E.A. Toward a Theory of Task Motivation and Incentives. - *Organizational Behavior and Human Performance*, Vol. 3, 1968.

2. Веденина Л. Г. Межкультурное обучение как полилог языков и культур // Межкультурная коммуникация. Тезисы докладов. Иркутск, 1993.

3. Видт И. Е. Культурологические основы образования. Тюмень, 2002.

4. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование. М.: Народное образование, 1999.

5. Долженко О. В. Очерки по философии образования. М., 1995.

6. Зигерт В., Ланг Л. Руководить без конфликтов. М., 1990.

7. Ломов Б. Ф. Общение как проблема общей психологии // Методологические проблемы социальной психологии. М., 1975.

8. Лотман Ю. М. История и типология русской культуры. СПб., 2002.

9. Никитина Е. Ю., Перова О. Н. Технологически-партиципативная система подготовки будущего учителя к управлению самостоятельной работой учащихся // Вестник института развития образования и воспитания подрастающего поколения при ЧГПУ. Серия 3. Управление качеством профессионального образования. Челябинск, 2002. С. 218-231.

10. Никитина Е. Ю. Теоретико-методологические подходы к проблеме подготовки будущего учителя в области управления дифференциацией образования. Челябинск, 2000.

11. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение. М., 1989.

TECHNICAL SCIENCE

УДК 004.738.5

Ахрамович В.М.

Державний університет телекомунікацій

МЕТОД РОЗРАХУНКУ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ВІД ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОРИСТУВАЧІВ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Akhramovych V.

State University of Telecommunications

METHOD OF CALCULATING THE PROTECTION OF PERSONAL DATA FROM THE IDENTIFICATION OF USERS ON SOCIAL NETWORKS

Анотація.

В статті досліджені лінійну математичну модель оцінки показника захисту інформації від ідентифікації користувачів в соціальних мережах з врахуванням особливостей параметрів, а також наведена графічна інтерпретація.

Abstract.

The article investigates a linear mathematical model for estimating the protection of information from the identification of users in social networks, taking into account the characteristics of the parameters, as well as provides a graphical interpretation.

Ключові слова: показник захисту інформації, ідентифікація користувачів, система рівнянь, нелінійність.

Keywords: information protection indicator, user identification, system of equations, nonlinearity.

Основний матеріал.**Дослідження лінійної моделі системи захисту**

Втрата такої якості, як ідентифікація – процес, який має часовий інтервал. Позначимо кількість інформації в системі – I . Потік інформації за межі інформаційної системи через dI –, швидкість зміни

цього потоку – $\frac{dI}{dt}$. Логічно, що якщо потік і швидкість зміни потоку дорівнюють нулю, то витіку інформації немає:

$$dI = 0; \frac{dI}{dt} = 0 \quad (1)$$

Від чого може залежати витік інформації? Перш за все від захищеності системи – вжитих заходів з нейтралізації загроз безпеки персональних даних. Z – показник захищеності інформаційної системи. Складемо рівняння:

$$\frac{dI}{dt} = Z_p Z + (C_v + C_k) I \quad (2)$$

де Z_p – коефіцієнт, що відображає вплив заходів щодо захисту інформації; C_v – коефіцієнт, що відображає вплив швидкості витіку персональних даних; C_k – коефіцієнт, що відображає вплив кількості персональних даних на їх витік.

Інтерпретувати дане рівняння можна наступним чином. Витік інформації залежить:

- від розміру інформаційної системи (отже, в якійсь мірі і від кількості персональних даних);
- від швидкості витіку персональних даних
- витік інформації купірується захищеністю системи (заходами щодо нейтралізації загроз безпеки інформації).

Далі розглянемо, від чого залежить захищеність системи – Z . Визначимо захищеність системи як здатність системи протистояти несанкціонованому доступу до конфіденційної персональних даних. Отже, захищеність системи буде залежати:

- від розмірів системи (як і від кількості персональних даних);
- загроз безпеки інформації від неідентифікації користувачів.

Складемо рівняння:

$$\frac{dZ}{dt} = EXP(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{u \in U} \Psi(y_u, x_u)) - I(C_{d2} + C_{d1}) \quad (3)$$

Де: E – функція енергії, яка модулюється функцією унарної енергії Φ і функцією бінарної енергії Ψ . Ці дві енергетичні функції дійсні і не від’ємні. C_{d1} – коефіцієнт, що відображає вплив захищеності на витік інформації. C_{d2} – коефіцієнт, що відображає вплив розмірів системи на захищеність

Об’єднаємо рівняння (2) і (3) в систему.

$$\begin{cases} \frac{dI}{dt} = Z_p Z + (C_v + C_k) I \\ \frac{dZ}{dt} = \text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right) - I(C_{d2} + C_{d1}) \end{cases} \quad (4)$$

Знайдемо стаціонарну позицію системи, що описується рівняннями (4). Умови стаціонарності $dI = 0; \frac{dI}{dt} = 0$. Отже:

$$\begin{cases} Z_p \bar{Z} + (C_v + C_k) \bar{I} = 0 \\ \text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right) - I(C_{d2} + C_{d1}) = 0 \end{cases} \quad (5)$$

З другого рівняння системи слідує:

$$\bar{I} = \frac{\text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right)}{(C_{d2} + C_{d1})} \quad (6)$$

Далі з першого рівняння системи рівнянь (5) знаходимо \bar{Z} .

$$Z_p \bar{Z} - \frac{\text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right)(C_v + C_k)}{(C_{d2} + C_{d1})} = 0 \quad (7)$$

$$\bar{Z} = \frac{\text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right)(C_v + C_k)}{(C_{d2} + C_{d1})Z_p} \quad (8)$$

Отже, умови позиції стаціонарності системи:

$$\begin{cases} \bar{I} = \frac{\text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right)}{(C_{d2} + C_{d1})} \\ \bar{Z} = \frac{\text{EXP}\left(-\sum_{v \in V} \Phi(y_v, x_v) + \sum_{v \in u} \Psi(y_v, x_u)\right)(C_v + C_k)}{(C_{d2} + C_{d1})Z_p} \end{cases} \quad (9)$$

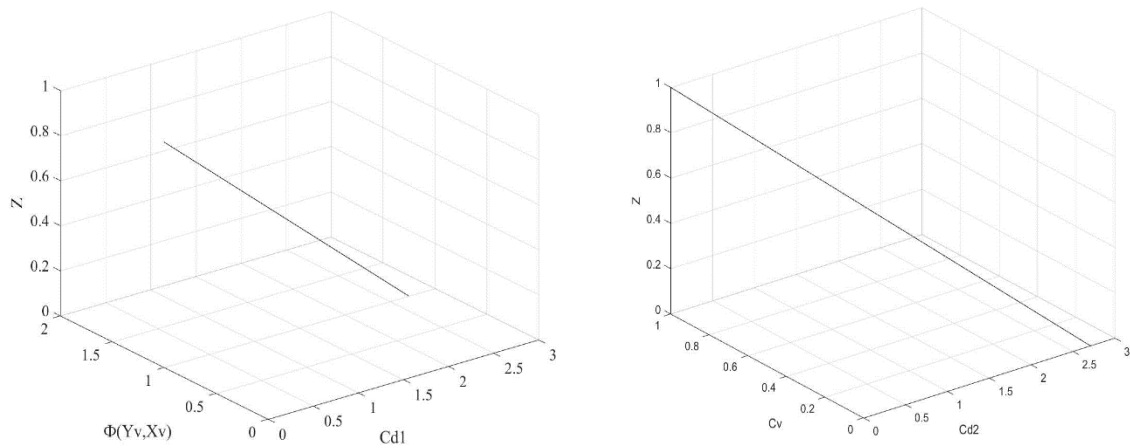

Рис. 1 Залежність показника захисту інформації від складових

Вирішимо систему рівнянь (4) методом «малих відхилень»

$I = \bar{I} + I; Z = \bar{Z} + Z$, отже, система рівнянь прийме вигляд:

$$\begin{cases} \frac{dI}{dt} = Z_p (\bar{Z} + Z) + (C_v + C_K)(\bar{I} + I) \\ \frac{dZ}{dt} = ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v})(C_v + C_k)_i - (\bar{I} + I)(C_{d2} + C_{d1}) \end{cases} \quad (10)$$

$$\begin{cases} \frac{dI}{dt} = (C_{d1} + C_{d2})Z - (C_v + C_K)I \\ \frac{dZ}{dt} = -I(C_{d2} + C_k) + (C_v + C_k)((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}) \end{cases} \quad (11)$$

Диференціюючи перше рівняння системи (11) отримуємо:

$$\frac{d^2 I}{dt^2} = -I(C_{d1} + C_{d2})(Z_p - ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v})) - (C_v + C_K) \frac{dI}{dt} \quad (12)$$

$$\frac{d^2 I}{dt^2} + (C_v + C_K) \frac{dI}{dt} + (C_{d1} + C_{d2})(Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}))I = 0 \quad (13)$$

Рівняння (13) є рівнянням гармонічного осцилятора з затухаючою амплітудою, де:

$$\omega_0 = \sqrt{(C_{d1} + C_{d2})(Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}))} \quad (14)$$

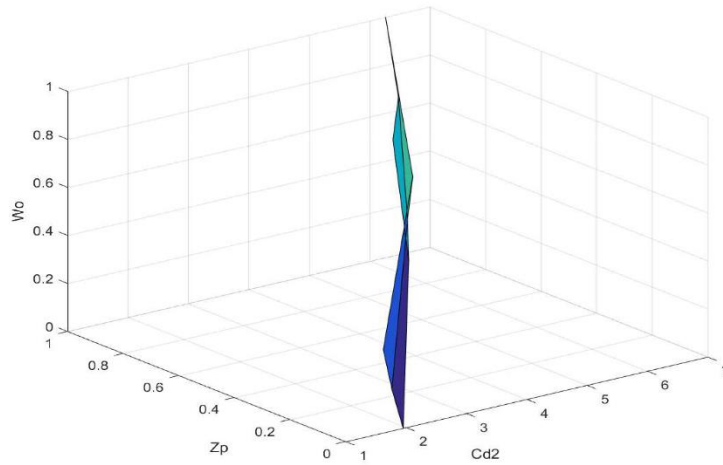

Рис. 2 Залежність особистої частоти системи захисту інформації від складових

$$\omega = \sqrt{(C_{d1} + C_{d2})(Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}) - \frac{(C_v + C_K)^2}{4})} \quad (15)$$

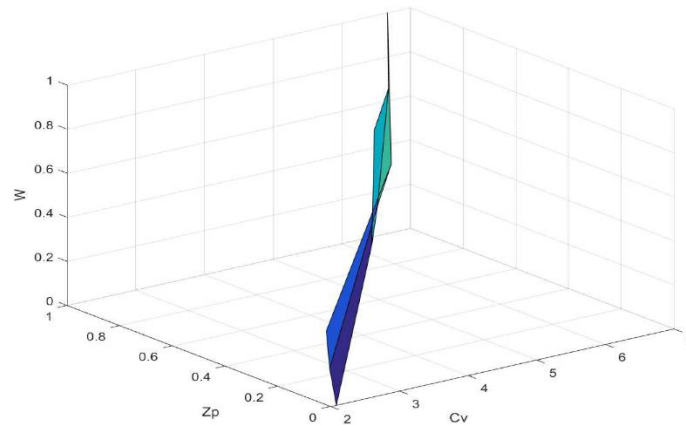

Рис. 3 Залежність частоти системи захисту інформації від складових

$$T = \frac{2\pi}{\sqrt{(C_{d1} + C_{d2})(Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}) - \frac{(C_v + C_K)^2}{4})}} \quad (16)$$

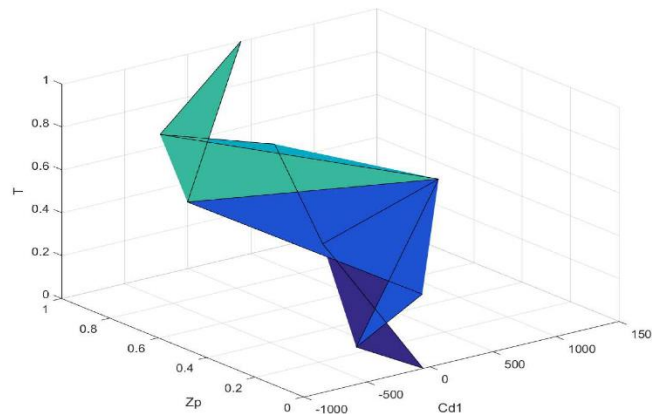

Рис. 4 Залежність періоду коливань системи захисту інформації від складових

$$\beta = \frac{(C_v + C_k)}{2} \quad (17)$$

Рішення рівняння гармонічного осцилятора розпадається на три випадки.

$$1. \quad \beta < \omega_0 : I = A_0 \exp\left(-\frac{(C_v + C_k)}{2} t\right) \cos\left(\sqrt{\frac{(C_{d1} + C_{d2} + Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}))}{4}} t + \varphi_0\right) \quad (18)$$

$$2. \quad \beta = \omega_0 : I = (A_0 + B_0 t) \exp\left(-\frac{(C_v + C_k)}{2} t\right) \quad (19)$$

$$\beta > \omega_0 : I = A_0 \exp(-y_1 t) + B_0 \exp(-y_2 t)$$

$$3. \quad \text{де} \quad y_{12} = \beta \pm \sqrt{\frac{(C_v + C_k)^2}{4} - (C_{d1} + C_{d2} + Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}))} \quad (20)$$

Дослідження лінійності системи захисту

Розглянувши три варіанти вирішення рівняння близько стаціонарного стану системи, можна прийти до висновку, що, виходячи з умов співвідношення дисипації і власної частоти коливань величини, загасання останньої до певного значення здійснюється періодично, з затухаючою амплітудою, або за експоненціально загасаючим законом. Виконаємо більш наочний аналіз поведінки системи, перейшовши від диференціальної форми рівнянь (4, 5) до дискретної і промодельовавши деякий інтервал існування системи. А саме:

$$\begin{cases} \frac{I_{n+1} - I_n}{\Delta t} = (C_{d1} + C_{d2})Z_n - (C_v + C_k)I_n \\ \frac{Z_{n+1} - Z_n}{\Delta t} = Z_p - (C_{d2} + C_{d1})I_n - (Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}))(C_v + C_k)I_n \end{cases} \quad (21)$$

$$\begin{cases} I_{n+1} = I_n + (C_{d1} + C_{d2})Z_n - (C_v + C_k)I_n \Delta t \\ Z_{n+1} = Z_n + (Z_p - I_n(C_{d2} + C_{d1} + Z_p + ((x_v + y_v) - e^{x_u + y_v}))(C_v + C_k)) \Delta t \end{cases} \quad (22)$$

Слідуючи з умови стаціонарної позиції системи, I і Z будуть рівні 0.5 і 1. Крок моделювання прийmemo за 0.1 для всіх ітерацій моделювання, тому в таблиці відображати його не будемо. Величини I_{sp} , Z_{sp} відображають стаціонарні значення параметрів, якщо такі були досягнуті за кінцеве число ітерацій. Далі проведемо моделювання для значень $\beta < \omega_0$, $\beta = \omega_0$, $\beta > \omega_0$ з відхиленням від стаціонарної позиції системи. Дані представимо в табл. 1.

Таблиця 1

Параметри моделювання												
№ з/п	Z_p	I	Z	C_v	C_{d1}	V_i	C_{d2}	C_k	x_v	y_v	x_u	Параметри
1	1	0,5	1	1	1	0,1	0,5	1	2	0,5	0,5	$\beta < \omega_0$
2	1	0,5	1	1	1	0,1	1,4	1	1	0,5	0,5	$\beta = \omega_0$
3	1	0,5	1	2	1	1	1	2	1	0,5	0,5	$\beta > \omega_0$

Візуалізація результатів (рис. 5–7).

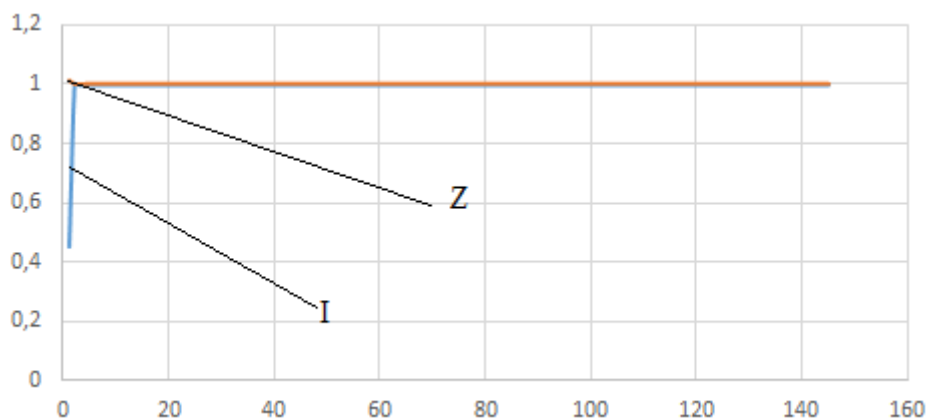

Рис. 5. Залежність інтенсивності та захисту даних від кількості ітерацій (140). Дані складових взяті з табл. 1. $\beta < \omega_0$, через «i» позначено кількість ітерацій

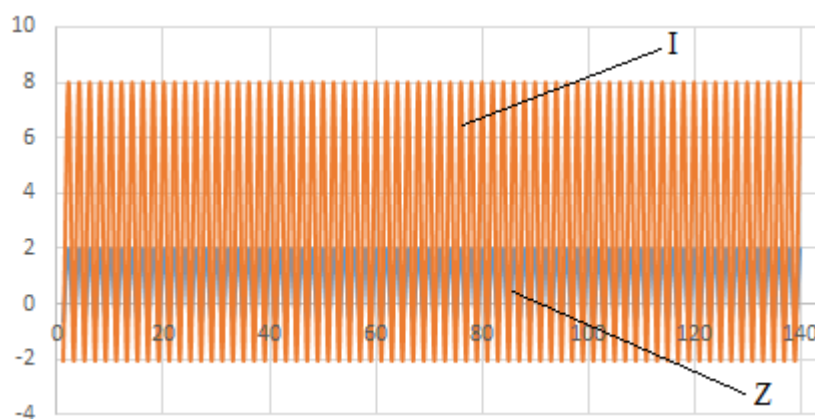

Рис. 6. Залежність інтенсивності та захисту даних від кількості ітерацій (140). $\beta = \omega_0$, $D_i = 0,5$

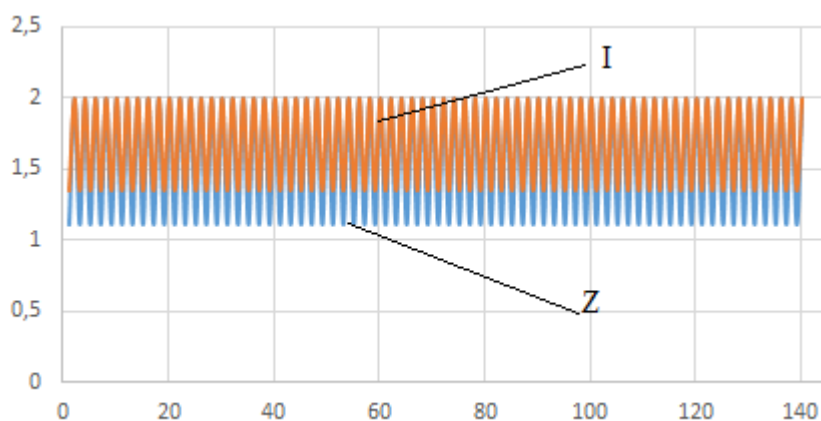

Рис. 7. Залежність інтенсивності та захисту даних від кількості ітерацій (140). $\beta > \omega_0$, $D_i = 0,1$

Аналіз даних на рис. 7 вказує на нелінійність системи захисту інформації [1,2,4-8]. Необхідне дослідження нелінійної моделі системи захисту.

Список літератури

1. Розробка методу розрахунку захисту інформації від репутації користувачів при нелінійній залежності параметрів. Тези доповідей Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. XII Всеукраїнська науково-практична конференція Київ, 26 березня 2021 року с. 165-167.

2. Laptiev O., Savchenko V., Kotenko A., Akhramovych V., Samosyuk V., Shuklin G., Biehun A. Method of Determining Trust and Protection of Personal Data in Social Networks. International Journal of Communication Networks and Information Security (IJCNIS) 2021. № 1, April 2021. Pp. 15-21. Scopus.

3. Akhramovich V., Hurenko M. Estimation of the indicator of protection of information in means of personal use and a local area network. / Colloquium-journal (Warszawa, Polska). №19 (116), 2020 /Część 1. Pp. 36-41. <http://www.colloquium-journal.org>.

4. Akhramovich V., Hrebennikov A., Tsarenko B., Stefurak O. Method of calculating the protection of personal data from the reputation of users Sciences of Europe, Praha, Czech Republic. 2021/ VOL 1, No 80 (2021) Pp. 23-31. www.european-science.org

5. Ахрамович В. М. (Akhramovych V. M.), Вдовиченко О. В. (Vdovychenko O. V.), Загинею А. Ю. (Zahuneu A. Yu.). Метод розрахунку захисту персональних даних від довіри між користувачами та інтенсивності передавання даних у соціальних мережах. Зв'язок. К. ДУТ. - 2021.- №3.- с.27-34.

6. Akhramovich, V. (2021). Метод розрахунку захисту персональних даних від коефіцієнта кластеризації мережі. Електронне фахове наукове видання "Кібербезпека: освіта, наука, техніка" 2(14), с.36-49. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2021.14.3649>

7. Savchenko, V., Akhramovych, V., Dzyuba, T., Laptiev S., Lukova-Chuiko, N., Laptieva T. Methodology for calculating information protection from parameters of its distribution in social networks. 2021 IEEE 3rd International Conference on Advanced Trends in Information Theory, ATIT 2021 - Proceedings, 2021, стр. 99–105. Scopus

8. Volodymyr Akhramovych, German Shuklin, Yuriy Pepa, Tetiana Muzhanova, Serhii Zozuli. Devising a procedure to determine the level of informational space security in social networks considering interrelations among users. Східно-Європейський ЖУРНАЛ передових технологій. Харків .- 2022 № 1/9 (115). Pp. 63-74. Scopus

9. Ахрамович В. М. Оцінка показника захисту інформації в корпоративній мережі. Тези доповідей Topical issues of modern science, society and education. IX Международная научно-практическая конференция. Харків 20-22 марта 2022 года с. 69-72.

*Шарыпова Татьяна Николаевна,
Шмалый Яна Дмитриевна*

*Ростовский Государственный Экономический Университет (РИНХ)
Г.Ростов-на-Дону*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

*Sharypova Tatyana Nikolaevna,
Shmaliy Yana Dmitrievna*

*Rostov State University of Economics (RINH)
Rostov-on-Don*

THE CURRENT STATE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Аннотация.

Данная статья посвящена теме создания искусственного интеллекта (ИИ), а также его развития и внедрения в общественную жизнь. В статье охарактеризованы тенденции в сфере ИИ, показаны различные инновационные достижения в разработке искусственного интеллекта, отражаются возможности использования ИИ в деятельности правоохранительных органов.

Abstract.

This article is devoted to the topic of creating artificial intelligence (AI), as well as its development and implementation in public life. The article describes trends in the field of AI, shows various innovative achievements in the development of artificial intelligence, reflects the possibilities of using AI in the field of public administration.

Ключевые слова: *искусственный интеллект (ИИ), инновационные технологии, прототип человеческого мышления.*

Keywords: *Artificial intelligence (AI), innovative technologies, prototype of human thinking.*

Стремление постичь сложность и многогранность человека существовало всегда, особенно если речь идет о неповторимом в природе человеческом интеллекте. Развитие компьютерных технологий не обошло стороной данный феномен, что отражается в попытке, с помощью инноваций, внедрить в интеллектуальные машины качества, свойственные только существам разумным. Речь идёт об искусственном интеллекте (ИИ). Понятие ИИ можно охарактеризовать как способность компьютеров и компьютерных систем, а также роботов и машин, имитировать мыслительный процесс человека, или род

деятельности, освоенный человеком. Искусственный интеллект способен обучаться, принимать решения, выполнять творческие функции и т.д. [1].

Инновационные технологии привели к появлению множества работ, связанных с попытками научиться распознавать и синтезировать человеческую речь, к созданию системы технического зрения, для распознавания лиц, также в этой сфере есть стремление научить автомашины ездить самостоятельно, т.е. без водителя. Данный перечень примеров разрабатываемых технологий является отражением развития искусственного интеллекта. ИИ представляет собой ряд компьютерных алгоритмов,

формирующих множество искусственных нейронов. Можно сказать, что математические нейроны, производя какое-либо заданное действие, имитирует человеческий мозг. Отличие искусственного интеллекта от обычных машин и роботов заключается в том, что ИИ может использовать не только вложенную разработчиками информационную базу, но и развивать своё мышление, накапливать знания, делать экспертные выводы на основе полученного опыта и т.д.

Естественный и компьютерный интеллект на базовом уровне схожи по принципам обработки информации, это: хранение, кодирование данных, анализ и предоставление результатов. Помимо общих умственных способностей, человеческое мышление имеет эмоциональную окраску и социальную адаптивность, что в корне отличает его от ИИ [2].

Фундаментом для создания искусственного интеллекта стало изобретение компьютера в 30-ых годах XX века. Ученые, выявив, что компьютер намного быстрее и точнее производит вычисления, чем мозг человека, поняли, насколько огромен интеллектуальный потенциал запрограммированной машины. Основные идеи ИИ были заложены в 1935 году Аланом Тьюрингом, в дальнейшем он разработал эмпирический тест для оценки машинного интеллекта. В 1943 году У. Маккалок и У. Питтс публикуют свои научные труды, где отражены идеи о создании искусственных нейронных сетей, но сам термин «искусственный интеллект» был введен только в 1956 году Джоном МакКарти [3].

Людей всё больше начинает волновать тема создания робота, схожего с человеком, тем более, если речь идет об изобретении механического мышления, способного отражать возможности, свойственные только человеческому мозгу. Самая ранняя успешная программа ИИ, созданная Кристофером Стрейчем в 1951, поразила общественность игрой в шашки с человеком, программа имела способность предсказывать ходы игрока. В период с 1960 по 1970 ученые выяснили, что компьютеры способны развивать лингвистические навыки и могут общаться с людьми с помощью различных алгоритмов. В 1965 году Джозеф Вайценбаум создал программу «Элиза», которая являлась виртуальным собеседником, выступающим в роли психотерапевта. Данная разработка считается предшественником современных Siri и Алисы [3].

В СССР тоже возникла тенденция создания машин и роботов схожих с человеком. В 1964 году академики Г.С. Поспелов и А.И. Берг создали «АЛПЕВ ЛОМИ», программу, которая автоматически доказывает теоремы. Также был создан алгоритм «Кора», моделирующий деятельность человеческого мозга по распознаванию образов [3].

Различают 2 класса систем искусственного интеллекта: прикладной, или слабый, и сильный. Наиболее распространенной системой ИИ является прикладная. Цель данного вида искусственного интеллекта - упрощение жизни человека, через выполнение базовых задач. Деятельность прикладной ИИ является узконаправленной и не обладает особыми

интеллектуальными способностями. К слабому искусственному интеллекту относятся: поисковые системы, новостные ленты в социальных сетях, рекомендации в интернет-магазинах, различные спам-фильтры электронной почты, голосовые помощники, навигаторы, программы для обработки фотографий и видео.

Прикладной искусственный интеллект в настоящее время является неотъемлемой частью различных производственных процессов. Созданы ИИ для фиксации действий рабочих на предприятиях, не обошлось без внедрения технологий в сфере транспорта. Таким образом прикладной ИИ обнаруживает пробки на дорогах, самостоятельно ищет наиболее короткий путь из пункта А в пункт В, нельзя не отметить беспилотное вождение в различных видах транспорта. Система здравоохранения и медицина, политика, игровая индустрия также осваивают возможности искусственного интеллекта в выполнении базовых задач.

Сильный искусственный интеллект сравним с человеческим интеллектом, и даже превосходит его в некоторых аспектах, не уступая большинству людей по уровню развития.

В наше время юриспруденция всё больше внедряет в сферы своей деятельности различные инновационные технологии для упрощения работы. Благодаря современному оборудованию, деятельность правоохранительных органов стала в разы эффективнее. Особенно это оказало влияние на криминалистику, современные технологии позволяют проводить огромный спектр анализов для экспертной деятельности, что в разы упрощает процесс поиска доказательств и судопроизводства в целом. Применение ИИ в правовой сфере осуществляется рядом операций:

1. Система распознавания лиц. Это технология, позволяющая идентифицировать личность человека, с помощью цифрового изображения его лица, при сопоставлении изображения с базой данных. Для распознавания используются нейросети, умеющие считывать и анализировать уникальные черты лица человека. Данная система уже не первый год используется в Москве и в Санкт-Петербурге. Систему камер с ИИ в Москве признают одной из самых развитых в мире;

2. Автоматическая идентификация измененных отпечатков пальцев. Специалисты в области судебной экспертизы нередко сталкиваются с намеренным или ненамеренным изменением отпечатков пальцев человека, через повреждение кончиков пальцев. Автоматическая идентификация отпечатков пальцев помогает установить наличие подобных вмешательств, изменяющих отпечаток пальца;

3. Использование ИИ в анализе ДНК. Это составление «фоторобота», производимое при помощи ДНК человека. МВД России заявили, что планируют использовать данный метод для расследования серийных преступлений. Технически такая возможность уже есть, но в России база геномных данных еще не полноценна для проведения операции. Внедрение технологии запланировано на срок до 2024 года;

4. Оценка рисков при условно-досрочном освобождении. Для расчета вероятности риска рецидива берут во внимание все возможные характеристики преступника: этническая принадлежность, психические отклонения, возраст, криминальная история, образование, отношение к социуму, досуг и т.д. Алгоритм классифицирует вероятность по уровням: низкий, средний, средне-высокий или высокий.

В дальнейшем ИИ будет развиваться в сфере правоохранительных органов, создавая эффективные инновации по борьбе и поимке с преступностью.

Искусственный интеллект стремительно внедряется в глобальную экономику, позволяя делать положительные прогнозы об увеличении объема производства. Вхождением данной системы в рынок труда занимаются многие развитые и развивающиеся страны, такие как Китай, Канада, Германия, США, Япония. ИИ может повысить эффективность мировой экономики, способствуя увеличению уровня жизни в развитых странах, но распределение полученных от искусственного интеллекта экономических выгод, скорее всего, не будет равномерным. Использование ИИ будет способствовать отставанию развивающихся стран от развитых, тем самым усугубляя проблему стран третьего мира. Таким образом, благоприятным внедрение искусственного интеллекта будет не для всех.

Сейчас, искусственный интеллект может избавить людей от рутинной работы, повышая продуктивность труда, но чем грозит увеличение внедрения ИИ в трудоустройство для общества? Есть риск того, что человеческий труд будет полностью заменен машинным, ведь физические и умственные возможности робототехники уже превосходят по своим параметрам возможности человека. Но мно-

гие эксперты уверены, что на данном этапе развития искусственного интеллекта, рабочих мест для человека наоборот станет больше. В настоящее время способности ИИ находятся на достаточно низком уровне, для полной замены человеческого труда. Пока что рост безработицы в связи с внедрением ИИ не наблюдается как одна из глобальных проблем человечества, и искусственный интеллект всё еще нуждается в помощи людей. Незакрытым остается вопрос, возможно ли воссоздать искусственное сознание у ИИ? Тем не менее некоторые ученые отмечают риски внедрения искусственного интеллекта в повседневную жизнь. Британский ученый Стивен Хокинг считал, что создание ИИ, во всем превосходящего человека, возможно, но справиться с ним человеку будет не под силу. Илон Маск же считает, что искусственный разум в дальнейшем будет нести куда большую угрозу по сравнению с ядерным оружием [2].

Несмотря на то, что искусственный интеллект был изобретен сравнительно недавно, он стремительно внедряется во все сферы жизни общества. Современный человек уже не сможет представить себе жизнь без умных машин, а данная сфера в области инноваций продолжит своё развитие.

Список литературы:

1. Баррат Дж. Последнее изобретение человечества: Искусственный интеллект и конец эры Homo sapiens. - М.: Альпина нонфикшн, 2015. - 304 с.
2. Брокман Д. Что мы думаем о машинах, которые думают: Ведущие мировые ученые об искусственном интеллекте. М.: - Альпина нон-фикшн, 2017. - 552 с.
3. Васильева Д. Тенденции в развитии искусственного интеллекта. - Режим доступа: http://robotoved.ru/iskusstvennii_intellket_development/

ECONOMIC SCIENCES

*Вешагурова Залина Магомедовна
Барахоева Мадина Сулеймановна*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

*Veshagurova Zalina Magometovna
Barakhoeva Madina Suleymanovna*

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGIES OF COMMERCIAL BANKS

Аннотация.

В статье исследуются последние тенденции развития технологий коммерческих банков, как основной рычаг управления банковской сферой в наши дни.

Abstract.

The article examines the latest development trends of commercial banking technologies as the main lever for managing the banking sector today.

Ключевые слова: *тенденции, коммерческий банк, технологии, цифровизация, роботизация, искусственный интеллект, коммерческий банкинг, Open Banking.*

Keywords: *trends, commercial bank, technology, digitalization, robotics, artificial intelligence, commercial banking, Open Banking.*

Анализ литературы и последних релизов банковских нововведений 2021 года позволяет нам выдвинуть гипотезу о том, что все тенденции взаимосвязаны, а некоторые даже являются продолжением ранее существовавших трендов. Первым исследуемым трендом выступит пересмотр цифровой повестки.

Давно известно, что существует прямая корреляция между уровнем цифровой зрелости и прибыльностью банков. С каждым днем разрыв в показателях у двух категорий банков - технологических лидеров и отстающих - увеличивается. Но стоит отметить, что в банковском секторе у цифровых лидеров есть потенциал выстраивания таких бизнес-моделей, которые помогут более экономически выгодно и вести цифровую деятельность с максимально низкими затратами. В таком случае, главная задача банка - это заработок в условиях рынка низких процентных ставок. Коммерческие банки способны забрать долю рынка у менее развитых конкурентов, однако для этого следует усовершенствовать клиентский опыт, выстроить персонализированное взаимодействие с клиентом в режиме реального времени с основой из сервисов «Open Banking» и развитием своих продуктов [2, С. 31].

Изучая следующую тенденцию, мы замечаем, что конвертация привлеченных клиентов в прибыль сегодня по большей степени удастся лишь лидерам современных коммерческих банков. Это значит, что в 2021 году молодым банкам стоит рассмотреть одновременно несколько моделей - как легкие и низкочрезатные цифровые версии традиционных коммерческих банков, так и альтернативные дата-центричные банковские сервисы «по подписке».

Также на протяжении нескольких лет явно просматривается тенденция M&A (слияния и поглощения), которая становится все актуальнее для современных банков. На западных рынках 2019 год был годом слияний в платежном сегменте (объединились Fiserv/First Data, FIS/Worldpay, Global Payments/TSYS). Рынок отреагировал на тренды мгновенных, незаметных и бесплатных платежей, что и позволило интеграции с банковскими системами выйти на новый уровень критичности [4, С. 11]. Многие коммерческие банки средних размеров испытывают трудности роста без рычагов масштаба, инвестиций или инноваций, страдая от прессинга как гигантов банковской сферы, так и молодых банков.

Далее мы переходим к понятию креативности у сотрудников коммерческих банков. Еще одна тенденция 2021 года - роботизация и повсеместная цифровизация - влечет за собой нехватку тех специалистов, которые способны повысить эффективность деятельности банка за счет своего понимания ИТ-сферы в целом и владения современными технологиями в частности. Будущее коммерческих банков в удвоенной степени отдачи от менеджеров по работе с клиентами, которые могли бы использовать системы непрерывной поддержки принятия решений от привлечения до обслуживания клиентов. Навыки коммуникации, определенно, останутся важны, но в наши дни подобные навыки, усиленные технологиями искусственного интеллекта, помогают экономить дефицитное время персональных менеджеров за счет встроенных в CRM платформы скоринговых решений, персонализированных рекомендаций и подсказок, коммерческой аналитики.

Существует предположение аналитиков рынка банковских услуг о том, что 2019 год положил начало новой эры коммерческого банкинга, основа

которой - ценности, а именно осознанный выбор компаний смены векторов на создание ценностей для всего общества: зеленые фонды и портфели бумаг, повышение социальной ответственности и бизнес-модели на основе миссий и ценностей [3, С. 52]. Подобная тенденция в 2022 году действительно способно кардинально изменить облик банковской сферы.

Отмечается, что 2022 год также сопровождается возрастанием объема убытков от обесценивания активов. Данная тенденция вкупе с шатким положением макроэкономических условий на глобальном уровне (следствие пандемии) дает понять, что в сложившейся ситуации необходимо тщательнее следить за качеством кредитов. Прогнозы специалистов таковы: убытки от обесценивания активов продолжают расти с ежегодными темпами на уровне 6% до 2023 года.

Кроме того, в долгосрочной перспективе снижаются и комиссионные доходы банков в пользу доверительных отношений с клиентами. К примеру, если рассматривать мировой масштаб тенденции, подтверждается, что с 2005 года непроцентные доходы из всех операционных доходов американских банков снизились на 16% к 2022 году. Коммерческие банки, в связи с этим, активно используют искусственный интеллект для того, чтобы сократить количество клиентских переplat. Таким образом, мы приходим к выводу, что необходимо развитие доверия между банком и клиентами, помощь в минимизации неэффективных трат и неграмотных финансовых решений.

Использование в банкинге искусственного интеллекта безусловно приводит нас к вопросу прав на распространение данных о клиентах коммерческих банков. Одна из самых ярко выраженных тенденций в связи с этим - развитие технологий Open Banking. В современном мире коммерческим банком необходимо доказать своему потенциальному клиенту, что им можно не только доверять информацию о личности, но и получать взамен дополнительные услуги в виде улучшения финансового положения клиента с опорой на эти данные. Предоставляя данные, клиенты могут получать страхование автомобиля по пониженным ставкам или, например, рассрочку при покупке стиральной машины. Обмен данными также ляжет в основу образующихся бизнес-моделей — таких, как у британского стартапа для расчета и подбора ипотечного кредита Mortgage Gym.

Охватывая глобальный рынок банковских тенденций современности, конечно, стоит отметить то, что не все из вышеперечисленных трендов появятся в России уже в 2022 году. В российской сфере банкинга свой конкурентный ландшафт и регулирование рынка. И если цифровизация, роботизация и

практическое применение коммерческими банками современных ИТ-технологий находятся во главе трендов ближайших преобразований, то такие всемирные тенденции, как рост M&A, банкинга на основе ценностей или передел рынка в пользу альтернативных дата-центричные банковские сервисы «по подписке» для отечественного рынка по-прежнему остаются менее актуальными. В 2022 году на нашем рынке можно ожидать дальнейшего развития темы вокруг открытых API и Open Banking с использованием расширенных данных [1, С. 85]. В целом наша практика показывает, что многие общемировые тренды, связанные с развитием технологий, проявляются на российском рынке достаточно рано – и вместе с локальной спецификой и регуляторными инициативами могут создавать возможности для участников рынка.

Список литературы:

1. Барахоева М.С., Нальгиев Х.Т. Развитие организации и методики бухгалтерского учета операций кредитования юридических лиц коммерческими банками. [статья]. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2020. № 4. С. 23-26.
2. Барахоева М.С., Маштагов А.Х. Методы оценки качества бухгалтерской информации. [статья]. Актуальные проблемы гуманитарных естественных наук. 2017. № 6-3. С. 14-16.
3. Барахоева М.С., Чахкиева Л.Х., Дугиев А.Х., Аспиев И.Ю. Основные аспекты учета резервов на возможные потери по операциям кредитования банка. [статья]. В сборнике: Современные проблемы гуманитарных и естественных наук. Материалы XXXIV международной научно-практической конференции. 2017. С. 56-61.
4. Барахоева М.С., Хугоева Л.И. Система внутреннего контроля в коммерческом банке: современные проблемы. [статья]. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2019. № 3. С. 41-43.
5. Барахоева М.С., Мальсагова А.А. Роль коммерческих банков в сфере экономических и налоговых отношений. [статья]. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2018. № 5. С. 36-39.
6. Барахоева М.С. Использование результатов внутреннего контроля аудите экспортно-импортных операций. [статья]. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2018. № 4. С. 11-13.
7. Лолохоева Х.М.Б., Барахоева М.С. Учетная политика коммерческих банков [статья]. Актуальные проблемы гуманитарных естественных наук. 2019. № 6. С. 81-85.

УДК 332.146:338

Лагодієнко В.В.,

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID 0000-0001-9768-5488

Демченко О.В.,

кандидат економічних наук
директор ТОВ «Грін Тек Трейд»

Демченко А.М.

здобувач

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-10133-39-52](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-10133-39-52)**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ****Lagodiienko V.V.,**

Doctor of Economics, Professor
Head of the Department of Marketing, Entrepreneurship and Trade,
Odessa National Academy of Food Technologies
ORCID 0000-0001-9768-5488

Demchenko O.V.,

PhD in Economics
Director of Green Tech Trade LLC

Demchenko A.M.

postgraduate

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF ODESSA REGION**Анотація.**

Вступ. Розвиток сільських територій визначає рівень життя значної частини населення нашої країни, є значною складовою її економічного життя та визначає особливості розвитку регіонів. Дослідження особливостей соціально-економічного розвитку сільських територій є необхідною умовою для визначення перспектив кожного регіону, дозволить визначити їх конкурентні позиції в умовах економічної невизначеності.

Метою цієї статті є дослідження сільських територій Одеської області та визначення особливостей їх соціально-економічного розвитку.

Результати. Дослідження показали, що аграрний сектор економіки продовжує залишатися головним системоутворюючим чинником розвитку сільських територій Одеської області – у ньому зайнята половина населення, що проживає у сільській місцевості. Специфічною рисою сільської місцевості в цілому та аграрного виробництва зокрема, є високий рівень неформальної зайнятості. У сфері сільськогосподарського виробництва Одеської області фактично зайнято не менше 70% усіх зайнятих, які проживають в сільській місцевості регіону. Умови, фактори та результати функціонування сільськогосподарського виробництва регіону є переважними умовами та факторами соціально-економічного розвитку його сільських територій.

Висновки. В Одеській області формується специфічно регіональна, відмінна від загальнонаціональної, структура аграрного виробництва в якій ключова роль поступово переходить до господарств населення. Це накладає свій характерний відбиток на форму та зміст організації сільськогосподарського виробництва, перспективи зайнятості та розвитку сільських територій регіону. Враховуючи зростаючу роль господарств населення у соціально-економічному розвитку сільських територій Одеської області, підвищення економічної ефективності їх господарської діяльності шляхом застосування більш сучасних технологій виробництва, організаційних заходів із виробничо-збутової діяльності, розвитку господарських комунікацій і т.д., є перспективним напрямом формування інститутів зайнятості в регіоні.

Abstract.

Introduction. The development of rural areas determines the standard of living of a large part of the population of our country, is a significant component of its economic life and determines the peculiarities of regional development. The study of the peculiarities of socio-economic development of rural areas is a necessary condition for determining the prospects of each region, will determine their competitive position in conditions of economic uncertainty.

The purpose of this article is to study of rural areas of Odessa region and determine the features of their socio-economic development.

Results. Studies have shown that the agricultural sector of the economy continues to be the main system-forming factor in the development of rural areas of Odessa region - it employs half of the population living in rural areas. A specific feature of rural areas in general and agricultural production in particular is the high level of informal employment. In the field of agricultural production of Odessa region, at least 70% of all employees

living in rural areas of the region are actually employed. Conditions, factors and results of the functioning of agricultural production in the region are the predominant conditions and factors of socio-economic development of its rural areas.

Conclusions. In the Odessa region, a specifically regional, different from the national, structure of agricultural production is being formed, in which the key role is gradually shifting to households. This leaves its characteristic imprint on the form and content of the organization of agricultural production, employment prospects and development of rural areas in the region. Given the growing role of households in the socio-economic development of rural areas of Odessa region, improving the economic efficiency of their economic activities through the use of more modern production technologies, organizational measures for production and marketing, development of economic communications, etc., is a promising area employment in the region.

Ключові слова: сільські території, економічний розвиток, рослинна продукція, сільське господарство, транспортна інфраструктура.

Keywords: rural areas, economic development, plant products, agriculture, transport infrastructure.

Вступ

Соціально-економічний розвиток України та досягнення європейських стандартів життя її громадян передбачає не лише динамічний, але й гармонійний розвиток її регіонів. Україна – велика, за європейськими мірками, країна, яка має у своєму складі 27 регіонів населення яких проживає у міських поселеннях та сільській місцевості. Одеська область розташована на південному заході країни і має найбільшу територію з поміж інших областей України. Станом на 1 серпня 2021р. населення Одеської області становило 2358,9 тис. осіб. це 5,7% населення країни.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження сільських територій Одеської області та визначення особливостей їх соціально-економічного розвитку. Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження були поставлені завдання: проаналізувати стан соціально-економічного розвитку сільських територій Одеської області та дослідити особливості розвитку їх основних галузей.

Методика досліджень

Методологічною та теоретичною основами дослідження є наукові роботи вітчизняних вчених із проблем дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій. У процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний, наукової абстракції, спостереження, рядів динаміки, середніх величин, індукції та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Об'єктивною причиною, що зумовлює важливість тематичного напрямку нашого дослідження, є унікальна характеристика Одеської області – вона є першою серед областей України за кількістю великих сіл країни: станом на 1 січня 2021р. в області було 23 селища і 1099 сіл [1] в яких проживає 776,1 тис. осіб [2] або 6,1% усього сільського населення України [3].

Аграрний сектор економіки Одеської області відіграє важливе значення у соціально-економічному розвитку регіону (рис. 1).

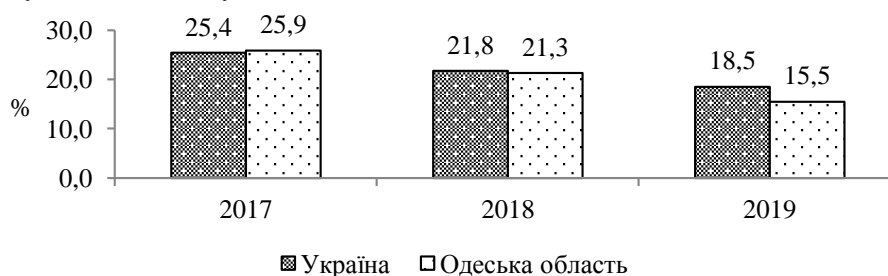

Рис. 1. Частка продукції аграрного сектору економіки у ВВП України та валовому регіональному продукті Одеської області, %*

*побудовано автором за даними [4-7]

Як бачимо (рис. 1), частка продукції сільського господарства в структурі валового регіонального продукту Одеської області є близькою до середнього значення даного показника в цілому по країні. В 2019р. фактичне значення досліджуваної ознаки скоротилося з 21,3 до 15,5%. Якщо припустити, що динаміка випуску продукції аграрного сектору економіки Одеської області зростає, то в ці-

лому, з точки зору загальних показників економічної динаміки країни та окремого регіону, це позитивне явище, яке свідчить про зростання ролі промислового, будівельного та інших секторів суспільного виробництва. Про це свідчить теорія і практика аналізу суспільного виробництва у розвинутих країнах з потужними аграрними секторами економіки (рис. 2).

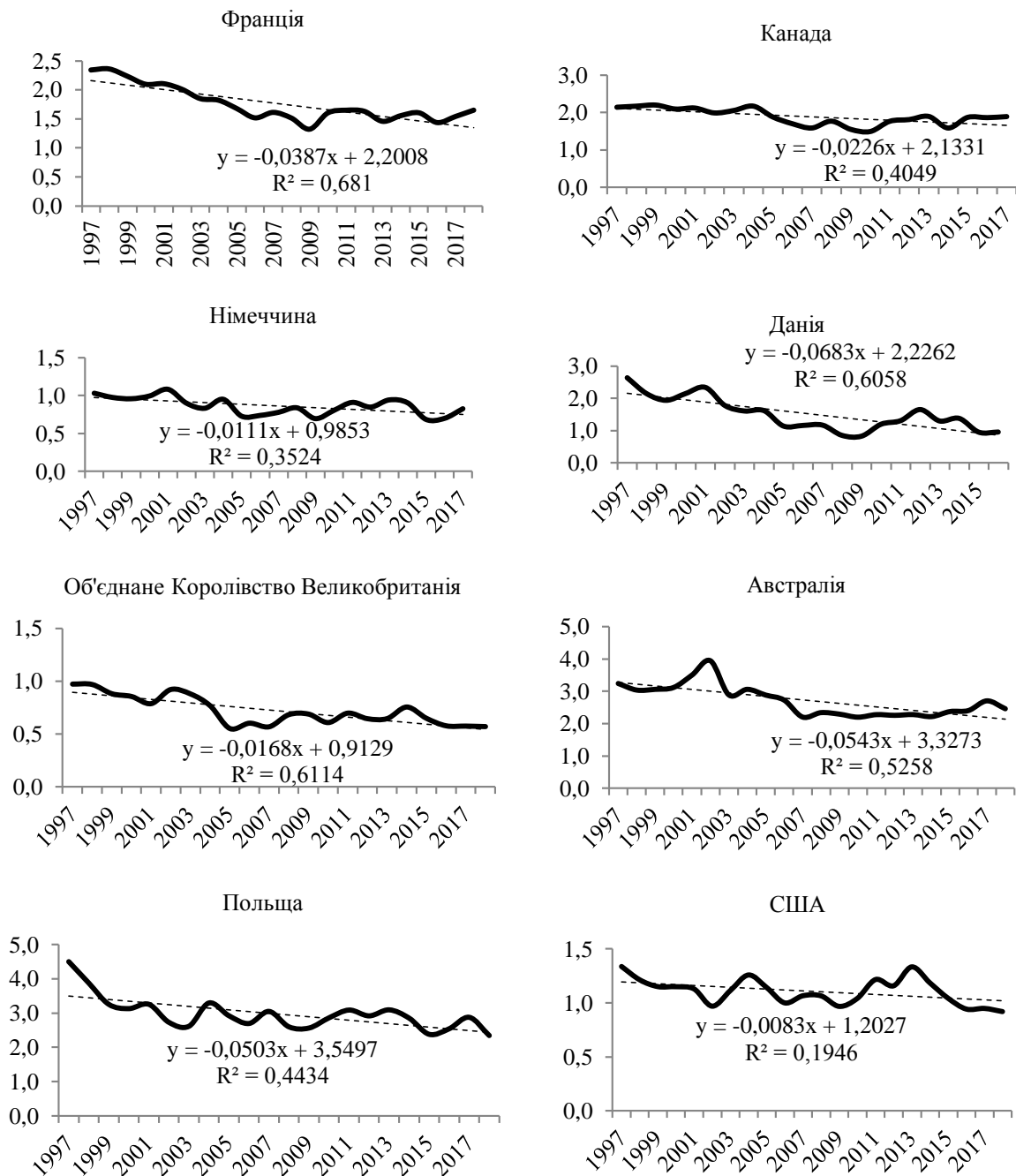

Рис. 2. Динаміка частки валової доданої вартості сільського господарства, лісівництва та рибного господарства в структурі ВВП, %*

*побудовано автором за даними [8]

Як бачимо, криві апроксимації відображають спадний тренд, і мають середній та високий рівень надійності ($r > 0,5$; $r > 0,7$): Франція $r = 0,825$; Канада $r = 0,636$; Німеччина $r = 0,594$; Данія $r = 0,778$; Об'єднане Королівство $r = 0,782$; Австралія $r = 0,725$; Польща $r = 0,665$. Лише в США аналізований показник (r) дорівнює 0,441. На нашу думку, даний випадок не є виключенням із встановленої закономірності, оскільки початкова точка аналізу в 1997р. уже зафіксувала низький фактичний рівень досліджуваної ознаки в США – 1,3%. В наступні роки фактичні значення досліджуваної ознаки ледь помітно знижувалися із незначними коливаннями навколо середнього рівня (1,1%).

Наступним кроком дослідження є визначення загальної динаміки аграрного виробництва в Одеській області та порівняння її із загальнонаціональним показником (табл. 1).

Ми свідомо не беремо статистичні дані за 1991-1999рр. оскільки на цей період припадає трансформаційна криза, яка виявилася особливо руйнівною для аграрного сектору економіки країни та її регіонів. Як бачимо, показники динаміки розвитку аграрного сектору економіки Одеської області суттєво відрізняються від аналогічних загальнонаціональних показників в гірший бік. Так, якщо на загальнонаціональному рівні має місце зростання обсягів виробництва аграрної продукції із

середньорічною динамікою +102,9%, то в Одеській області має місце спадний тренд із середньорічним темпом скорочення -1,04%.

Також звертає на себе увагу рівень варіації динамічного ряду, або стійкість аграрного сектору економіки – на загальнонаціональному рівні відхилення від тренду не перевищують 8,9%, тоді як для аграрного сектору Одеської області притаманний

високий рівень нестабільності – відхилення від тренду майже втричі перевищують загальнонаціональний показник і становлять в середньому 24,4%.

Враховуючи, що в сільській місцевості Одещини проживає майже 33% населення області, - це дуже тривожний сигнал, що потребує підвищеної уваги із фокусуванням на проблемах аграрного сектору регіону.

Таблиця 1

Індекси сільськогосподарської продукції, % до попереднього року

Рік	Україна	Одеська область
2000	109,8	98,9
2001	110,2	117,8
2002	101,2	98,7
2003	89	83,1
2004	119,7	141,7
2005	100,1	83
2006	102,5	104,5
2007	93,5	62,5
2008	117,1	159,7
2009	98,2	91,2
2010	98,6	109,8
2011	120,2	106,6
2012	96,1	80,5
2013	113,6	140,7
2014	102,2	97,5
2015	95,2	96,1
2016	106,3	111,5
2017	97,8	99,5
2018	108,2	101,1
2019	101,4	88,4
2020	89,9	61
Середнє, %	102,9	98,9
Дисперсія	83,493	581,697
Середнє квадратичне відхилення	9,137	24,118
Рівень варіації, %	8,9	24,4

*побудовано автором за даними [9-10]

Для того, щоб дати вичерпну відповідь на питання про важливість аграрного виробництва для функціонування й розвитку сільських територій Одеської області необхідно володіти достовірними статистичними даними про вартісні обсяги несільськогосподарського суспільного виробництва у їх межах:

- надання туристичних послуг – морський (сільські території Одеського, Білгород-Дністровського та Ізмайльського районів, що мають морську берегову лінію) та сільський («зелений») туризм;

- випуск промислової продукції (будівельні матеріали, переробка сільськогосподарської сировини тощо);

- виробництво ремісничої продукції (гончарство, різблярство, ковальство, пошиття одягу та виготовлення взуття тощо);

- надання соціальних послуг – виробництво підприємств, установ та організацій, що входять до сфери соціальної інфраструктури і т.д.

Повних та достовірних даних про обсяги виробництва у відповідних секторах несільськогосподарського виробництва сільських територій Одесь-

кої області немає з двох причин: 1) складність первинного обліку вартості випущеної продукції; 2) значна частина несільськогосподарських видів діяльності перебуває в тіні. Насамперед, це стосується надання послуг туристичного характеру.

Тому вдаємося до непрямой оцінки важливості аграрного виробництва для функціонування й соціально-економічного розвитку сільських територій Одеської області – визначення частки зайнятих у сільськогосподарському виробництві у загальній кількості зайнятих у сільській місцевості регіону (табл. 2).

Отже, як бачимо аграрний сектор економіки продовжує залишатися головним системоутворюючим чинником розвитку сільських територій Одеської області – у ньому зайнята половина населення, що проживає у сільській місцевості. Специфічною рисою сільської місцевості в цілому та аграрного виробництва зокрема, є високий рівень неформальної зайнятості. Так, за даними Державної служби статистики України [11] рівень неформальної зайнятості населення, що проживає в сільській місцевості в 2020р. склав 36%. А за дослідженнями Ко-

ломійця О.О., рівень тіньової зайнятості безпосередньо у сфері сільського господарства перевищує 20% [12].

Таблиця 2

Роль аграрного сектору економіки у зайнятості жителів сільських територій Одеської області*

Показник	Рік									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Усього зайнятих в сільській місцевості (у віці 15-70 років), тис. осіб	322,1	361,2	320,7	331,8	324,7	316,6	322,1	326,5	318,0	
у тому числі в сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві										
тис. осіб	167	172,3	163,5	167,9	165,9	158,6	163,2	165,2	148,9	
у % до усіх зайнятих в сільській місцевості	51,8	47,7	51,0	50,6	51,1	50,1	50,7	50,6	46,8	

*розраховано автором за даними [13-21]

Таким чином, у сфері сільськогосподарського виробництва Одеської області фактично зайнято не менше 70% усіх зайнятих, які проживають в сільській місцевості регіону. Отже, наразі умови, фактори та результати функціонування сільськогосподарського виробництва регіону є переважними умовами та факторами соціально-економічного розвитку його сільських територій.

Попередній аналіз (табл. 1) уже дозволив з'ясувати, що аграрне виробництво в Одеській області демонструє спадну динаміку та відзначається високим рівнем нестабільності. Дослідимо його галузеві особливості (рис. 3).

Як бачимо, в обох галузях сільського господарства Одеської області має місце спадний тренд. На це вказує знак «-» біля фактичних значень коефіцієнтів b у рівняннях лінійної апроксимації. Однак, тренди нестійкі. На це вказують їх коефіцієнти кореляції: $r = 0,189$ для продукції рослинництва і $r = 0,159$ для продукції тваринництва. Розрахований рівень варіації динамічного ряду «індекси виробництва продукції рослинництва» становить 36,5%. Розрахований рівень варіації динамічного ряду «індекси виробництва продукції тваринництва» становить 7,2%. Це вказує, що виробництво тваринницької продукції більш, ніж у 5 разів стабільніше, ніж виробництво рослинницької продукції.

Рис. 3. Індекси виробництва продукції рослинництва та тваринництва господарствами усіх категорій в сільському господарстві Одеської області*

*побудовано автором за даними [10]

Для з'ясування причин виявлених закономірностей, проведемо дослідження аграрного виробництва Одеської області в розрізі категорій виробників та галузей виробництва.

Як видно з даних табл. 3 виробництво продукції сільського господарства підприємствами описується спадним трендом – середньорічний темп скорочення становить -1,8%. Однак, таку тенденцію не

можна вважати стійкою - на це вказує низьке значення коефіцієнта кореляції кривої апроксимації (лінійна функція вирівнювання динамічного ряду). Необхідно також відмітити високий рівень нестабільності фактичних значень виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами регіону – про це свідчить рівень варіації 38,2%. Головною

причиною надвисоких рівнів коливання є нестабільність виробництва рослинницької продукції в громадському секторі сільського господарства – 43,9%. Значно стабільнішим є виробництво продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами – рівень варіації відповідного динамічного ряду 12,5%. Однак, це стабільність спаду – середньорічний показник скорочення виробництва продукції тваринництва підприємствами області – 6,3%.

емствами – рівень варіації відповідного динамічного ряду 12,5%. Однак, це стабільність спаду – середньорічний показник скорочення виробництва продукції тваринництва підприємствами області – 6,3%.

Таблиця 3

Індекси виробництва продукції сільського господарства підприємствами та господарствами населення Одеської області, % до попереднього року*

Рік	Підприємства			Господарства населення		
	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва
2000	84,8	88,6	70,2	115,1	114	115,7
2001	138,4	145,9	101,7	100,4	114,6	92,6
2002	89,9	87,1	109,5	109,1	109,1	109,1
2003	62,2	59,6	76,7	103,2	109,4	99
2004	178,2	199,1	86,9	120,6	151,9	97
2005	81,3	78,3	111,5	84,5	93	74,6
2006	111,8	113,3	101,3	98,4	93,5	105,6
2007	60,5	56,9	88,3	64,4	44,7	89,9
2008	189,2	209,9	84,4	133,7	197,7	92,5
2009	86,6	84,5	113,3	96,8	92,2	103,2
2010	101,3	101,7	95,2	122	131	107,3
2011	106,1	107,9	77,5	107,3	114,4	93,4
2012	73,8	72,8	94,9	88,3	82,4	102,6
2013	170,5	174,3	108,2	111,3	117,6	99
2014	97,6	97,5	100,7	97,3	99,8	91,6
2015	93,8	93,6	99,8	99,5	98,9	101
2016	121,3	122,8	86,7	97,4	99,7	91,9
2017	102,3	102,4	97,3	94,6	93,6	97,3
2018	100,3	100,6	89	102,6	105,5	95,3
2019	82,1	81,9	92,6	100,2	103,8	89,8
2020	50,9	49,6	97,8	76,4	70,4	96,4
Середньорічне зростання (спад), %	98,2	98,8	93,7	99,9	102,6	97,0
Рівень варіації, %	38,2	43,9	12,5	15,5	29,1	8,9
Коефіцієнт кореляції	$r = 0,15$	$r = 0,167$	$r = 0,108$	$r = 0,265$	$r = 0,248$	$r = 0,241$

*розраховано автором за даними [10]

Децю краще виглядає ситуація в секторі виробництва продукції сільського господарства господарствами населення. Середньорічний показник зміни обсягів виробництва тут становить -0,1%. Значною мірою спадна тенденція була задана звітним 2020р. Є сподівання, що скорочення виробництва в 2020р. було випадковим відхиленням від нестійкої ($r = 0,265$), але тенденції зростання. Такі сподівання підживлюються розрахунком середньорічним показником зростання виробництва рослинницької продукції в досліджуваному секторі +2,6%.

Виробництво тваринницької продукції в секторі господарств населення Одеської області скорочується із середньорічним темпом -3%. Разом з тим, таке скорочення не можна вважати стійким – на це вказує низьке значення коефіцієнт кореляції кривої апроксимації – 0,241.

Як видно з даних табл. 4 процеси трансформації аграрного сектору економіки Одеської області далекі від завершення – структура виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств області дуже мінлива.

Таблиця 4

Структура виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств Одеської області, %*

	Рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Продукція сільського господарства						
Підприємства	58,7	63,9	65,7	65,2	60,6	50,6
Господарства населення	41,3	36,1	34,3	34,8	39,4	49,4
Продукція рослинництва						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Підприємства	65,8	70,3	72,1	71,2	66,1	57,8
Господарства населення	34,2	29,7	27,9	28,8	33,9	42,2
Продукція тваринництва						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Підприємства	16,2	15,4	15,4	14,6	15	15,1
Господарства населення	83,8	84,6	84,6	85,4	85	84,9

*розраховано автором за даними [9, 22]

Про це свідчить порівняння фактичного значень даного показника в масштабах усього аграрного сектору економіки (рис. 4). На національному рівні сформувалася достатньо стійка пропорція розподілу сільськогосподарського виробництва за категоріями господарств, чого не скажеш про Оде-

ську область. Особливо показовою є ситуація в рослинництві, де впродовж останніх 4 років підприємства області скоротили свою частку на 14,3 в.п. У тваринництві на частку господарств населення Одеської області припадає 85% виробленої продукції. При чому даний показник фактично не змінюється впродовж останніх п'яти років.

Рис. 4.

Структура виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств України, %*

*побудовано автором за даними [5, 9]

Усе це вказує на те, що в Одеської області формується специфічно регіональна, відмінна від загальнонаціональної, структура аграрного виробництва в якій ключова роль поступово переходить до господарств населення. Що накладає свій характерний відбиток на форму та зміст організації сільськогосподарського виробництва, перспективи зайнятості та розвитку сільських територій регіону.

Враховуючи, що сільськогосподарське виробництво є ключовим фактором соціально-економіч-

ного розвитку сільських територій Одеської області, важливо з'ясувати його галузевий характер. Ми розраховали середні частки основних культур в структурі сільськогосподарських угідь усіх категорій господарств Одеської області за три періоди – 1995-2003рр., 2004-2012рр., 2013-2020рр. (табл. 5). Як бачимо в структурі сільськогосподарських угідь впродовж останніх 26 років відбулися зміни. Частка посівів зернових та зернобобових культур є відносно стабільною коливаючись навколо середньорічного значення 74%.

**Частка основних культур в структурі сільськогосподарських угідь усіх категорій господарств
Одеської області, %***

Культура	В середньому за період		
	1995-2003рр.	2004-2012рр.	2013-2020рр.
Зернові та зернобобові	72,1	76,7	72,0
Цукровий буряк	2,0	0,3	0,0
Соняшник	18,4	17,8	23,9
Картопля	2,8	2,3	2,1
Овочі	2,7	2,1	1,4
Плоди і ягоди	2,0	0,8	0,6

*розраховано автором за даними [10]

Натомість повністю припинилося виробництво цукрових буряків. Це логічний крок місцевих аграріїв, що відповідає принципам територіальної спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Адже цукрові корені потребують достатніх обсягів вологи, що проблематично для області, яка знаходиться в зоні її сильного дефіциту. Це ж саме можна сказати і про скорочення частки посівів картоплі – культури, що любить легкі супіщані ґрунти та достатній рівень вологи. Звертає на себе увагу значне збільшення обсягів виробництва насіння соняшнику посіви якого займають частку понад 20% в структурі сільськогосподарських угідь регіону. Зростання популярності виробництва даної культури пояснюється її високою рентабельністю, а також тим, що Одещина займає перше місце в Україні по обсягах виробництва соняшникової олії. На її території розміщено найбільшу кількість олійноекстракційних підприємств олійно-жирової галузі країни, які формують стабільно високий попит на сировину. Негативним моментом таких змін є порушення правил сівозміни, які вимагають граничного ліміту частки соняшнику в структурі сільськогосподарських угідь на рівні не більше, ніж 12%. Порушення даної норми зумовлює накопичення в

ґрунті агресивної патогенної мікрофлори, виснаження та зниження родючості ґрунтів.

На нашу думку негативним моментом зміни структури сільськогосподарських угідь регіону є скорочення частки посівів овочів та насаджень плодкових (ягідних) культур. Адже погодні умови Одещини є сприятливими для виробництва овочів, плодів і ягід більшість з яких є теплолюбними культурами. Одним із найбільш сумних результатів реструктуризації рослинницької галузі регіону є продовження скорочення площі під виноградниками – із 40,3 тис. га в 2000р. до 22,8 тис. га в 2020р. В 2020р. вони скоротилися на 6,6% порівняно із 2019р., і процес скорочення триває [23].

В рослинницькій галузі аграрного сектору економіки Одеської області розвивається монокультуризм - виробництвом 3–5 культур, продукція яких користується підвищеним попитом на внутрішньому та світовому ринку [24]. При чому це культури, що не потребують відносно високих затрат ручної праці та спеціальних умов для заготівлі й зберігання продукції (овочі, плоди, ягоди).

Ще одним негативним наслідком поширення монокультуризму в аграрному секторі Одещини є скорочення площ під кормовими культурами (рис. 5).

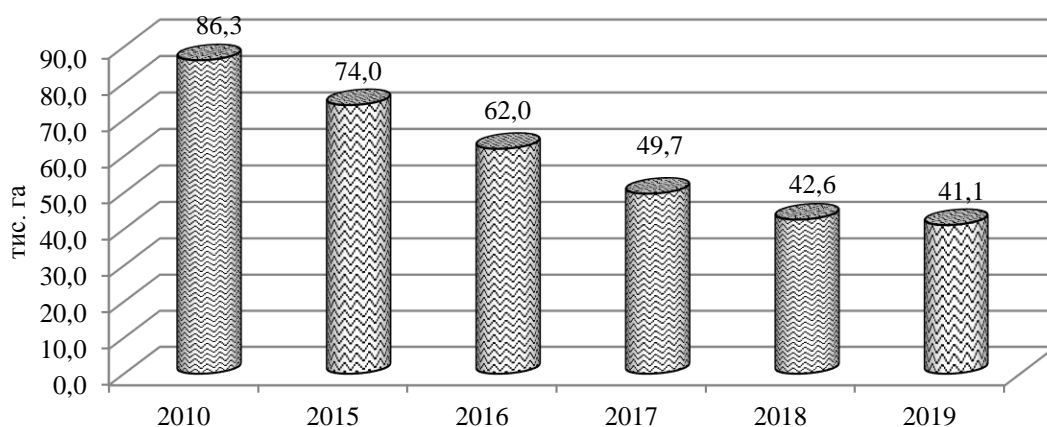

Рис. 5. Посівна площа кормових культур в усіх категоріях господарств Одеської області, тис. га*
*побудовано автором за даними [22]

За останніх 10 років площі під кормовими культурами в усіх категоріях господарств Одеської області скоротилися більш ніж удвічі і продовжують скорочуватися із стійкою динамікою ($r = 0,977$).

Прямим наслідком зменшення кормової бази є скорочення поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин в усіх категоріях господарств Одеської області (табл. 6).

Тваринницька галузь Одещини досі перебуває в кризі – поголів'я усіх сільськогосподарських тварин продовжує скорочуватися. Одним із найбільш негативних наслідків даного процесу, в контексті

тематики нашого дослідження, є скорочення зайнятості оскільки тваринницькі галузі традиційно потребують більшої кількості ручної праці.

Таблиця 6

Поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин в усіх категоріях господарств Одеської області у середньому за період, тис. гол.*

Період	Велика рогата худоба на вирощуванні та відгодівлі	Корови	Свині	Вівці та кози	Птиця свійська
1995-1999рр.	305,6	285,5	447,4	512,8	9364,9
2000-2004рр.	199,9	223,2	453,0	427,4	8331,5
2005-2009рр.	117,5	137,6	367,1	389,9	6366,6
2010-2014рр.	86,4	106,8	387,2	407,3	5209,4
2015-2021рр.	68,8	94,8	243,9	331,2	3805,7
2021р. до 1995р., %	11,9	26,5	25,8	39,1	20,7

*розраховано автором за даними [22]

Скорочення поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин відбувається в усіх категоріях господарств Одеської області (табл. 7). Головними причинами зменшення поголів'я великої рогатої худоби, овець та кіз є критичне скорочення площ під кормовими культурами, нецільове використання пасовищ та сінокосів (вирощування товарних сільськогосподарських культур), високі виробничі витрати внаслідок використання застарілих ресурсоемних технологій вирощування худоби та виробництва скотарської продукції.

Головною причиною скорочення самого традиційного виду сільськогосподарських тварин –

свиней, є епідемія африканської чуми свиней. Наприклад, за повідомленням управління аграрної політики Одеської облдержадміністрації, 28 листопада 2020 за межами населеного пункту села Кам'яне Савранського району на не зареєстрованій фермі зафіксовано спалах африканської чуми свиней [26]. Ще однією причиною скорочення поголів'я свиней є імпорт європейської (польської) свинини. Фермери ЄС отримують дотації на вирощування та виробництво продукції свинарства, тому мають змогу продавати свою продукцію в Україну за цінами, що є занадто низькими для багатьох вітчизняних виробників.

Таблиця 7

Поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин за категоріями господарств Одеської області, тис. гол.*

Категорія господарства	Рік					2020р. до 2016р., %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Велика рогата худоба на вирощуванні і відгодівлі						
Підприємства	16,9	15,5	13,1	11,2	8,5	50,3
Господарства населення	62,5	58	56,9	52,7	50,9	81,4
Корови						
Підприємства	11	9,9	8,8	8	6,7	60,9
Господарства населення	89	86,1	85,3	82,7	79,1	88,9
Свині						
Підприємства	117,1	102,6	64,9	71,8	72,5	61,9
Господарства населення	233,2	187	129,9	95	69,8	29,9
Вівці та кози						
Підприємства	44,9	49,6	45,3	41,1	27,5	61,2
Господарства населення	314,9	302,1	273,9	257,1	247,7	78,7
Птиця свійська						
Підприємства	122,9	137,5	142,8	71,5	113,8	92,6
Господарства населення	4810	4273,6	3266,2	2705,4	2225,7	46,3

*розраховано автором за даними [22, 25]

Однією із головних причин скорочення обсягів виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств Одеської області (табл. 1) є низька продуктивність праці (табл. 8).

Продуктивність праці при виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств Одеської області*

	Рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Зернові та зернобобові, ц/га						
Україна	41,1	46,1	42,5	47,4	49,1	42,5
Одеська область	29,2	36,8	35,9	36,3	31	18,5
Кукурудза на зерно, ц/га						
Україна	57,1	66	55,1	78,4	71,9	56,2
Одеська область	28,3	38,1	33,3	49,7	43,4	26,7
Соняшник, ц/га						
Україна	21,6	22,4	20,2	23	25,6	20,2
Одеська область	18,1	21,4	19,9	21,4	19	12,7
Картопля, ц/га						
Україна	161,4	165,8	167,8	170,5	154,8	157,2
Одеська область	133,1	148,6	111,5	99,4	130,3	125,3
Овочеві культури, ц/га						
Україна	206,1	210,5	207,9	214,3	214	207,4
Одеська область	145	143,8	130,4	149,1	170,4	150,2
Флодові та ягідні культури, ц/га						
Україна	104,5	101,9	103,1	128,4	108,1	105,6
Одеська область	106,1	104,3	111,2	135,1	141,2	121,1
Середній річний удій молока від однієї корови, кг						
Україна	4644	4735	4820	4922	4976	5129
Одеська область	3502	3464	3447	3388	3331	3329
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг						
Україна	2,9	2,8	2,8	2,7	2,6	2,7
Одеська область	4,1	3,9	3,7	3,4	3,4	3,9

*побудовано за даними [9, 27]

І якщо нижчі урожайності головних товарних культур (зернові та зернобобові, кукурудза на зерно, соняшник) ще можна пояснити дефіцитом вологи, що характерно для області, яка є частиною Причорноморського економічного району, то раціонального пояснення нижчого рівня продуктивності в галузі скотарства немає. На нашу думку тут переважають суб'єктивні фактори – застосування

високозатратних морально застарілих технологій утримання худоби, що зумовлюють низьку продуктивність праці та надмірні витрати ресурсів. Підтвердженням нашого припущення є порівняння витрати кормів на виробництво одиниці продукції тваринництва в підприємствах в середньому по країні та в Одеській області (табл. 9).

Таблиця 9

Витрати кормів на виробництво одиниці продукції тваринництва в підприємствах, ц кормових одиниць*

	На центнер приросту великої рогатої худоби			На центнер приросту свиней			На центнер виробництва молока		
	2018р.	2019р.	2020р.	2018р.	2019р.	2020р.	2018р.	2019р.	2020р.
Україна	12,06	13,95	12,84	4,84	4,84	4,79	0,86	0,89	0,84
Одеська область	13,16	15,23	14,66	5,20	4,95	4,98	1,00	0,94	0,99

*побудовано за даними [9]

Звертає на себе увагу той факт, що центральна та регіональні служби статистики досі обліковують продуктивність у вівчарстві по кількості настригу вовни. Хоча конкурентні позиції України на світовому ринку вовни, поряд із традиційними її виробниками із Об'єднаного Королівства Великої Британії, Нової Зеландії, Австралії, Туреччини, Китаю, – безнадійні. Натомість, перспективним напрямом розвитку вівчарства в Україні, насамперед в посушливій Одеській області, є розведення м'ясних та

молочних порід. Це продиктовано наявністю сезонних дефіцитів м'ясної та молочної продукції на внутрішньому ринку [28], а також перспективними ринками баранини на Близькому Сході та в Північній Африці.

Виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення характеризується дуже низьким рівнем інтенсивності (табл. 10, рис. 6), що зумовлює низьку продуктивність праці та високі витрати на одиницю продукцію.

Таблиця 10

Наявність техніки в сільських домогосподарствах у 2017 році, %*

	Домогосподарства, що мають техніку	З числа домогосподарств, що мають техніку (100,0%) – домогосподарства, що мають								
		плуг	сівалку	борону	культиватор	трактор	комбайн	сепаратор	крупорушку	автомобіль вантажний
Україна	19,0	31,3	14,5	29,3	13,4	23,7	1,7	14,2	21,6	3,1
Одеська область	10,8	5,4	7,9	5,4	4,2	34,0	1,8	28,9	61,9	1,0
Домогосподарства, що обробляють землю, у % до кількості домогосподарств, які обробляли землю										
	тільки вручну	тільки кінськими, волами	тільки трактором	і вручну, і кінськими, волами	і вручну і трактором	і кінськими, волами і трактором	і вручну і кінськими, волами і трактором			
Україна	8,2	1,0	7,5	10,0	59,5	0,5	13,3			
Одеська область	44,2	0,1	2,8	3,8	42,6	0,0	6,5			

*побудовано автором за даними [29]

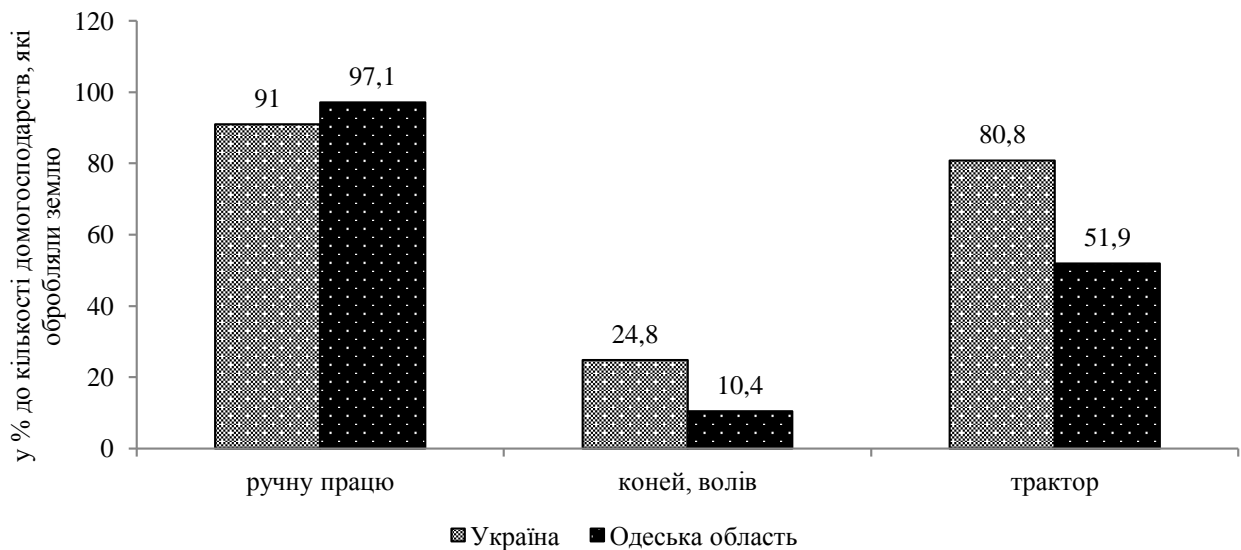

Рис. 6. Обробка землі в сільських домогосподарствах у 2017 році, у % до кількості домогосподарств, які обробляли землю*

*побудовано автором за даними [29]

Останні створюють проблему високих цінових бар'єрів входу на ринок для продукції господарств населення та відсутність можливості для цінових маневрів. Це одне із пояснень неспроможності господарств населення конкурувати із великими виробниками, які забезпечують економію на масштабі, та імпортерами, які заходять на внутрішній ринок України із продукцією за нижчими цінами.

При дослідженні статистики здійснення окремих заходів з ефективного ведення господарства в

сільських домогосподарствах ми знову маємо підтвердження застосування переважно екстенсивних методів господарствами населення Одеської області (табл. 11).

З 13 аналізованих показників лише по п'ятьох фактичні значення в Одеської області вищі від середніх по країні. Особливо критичне відставання по показниках, що найбільше впливають на формування урожайності сільськогосподарських культур – внесення мінеральних й органічних добрив, дотримання сівозміни.

Таблиця 11

Здійснення окремих заходів з ефективного ведення господарства в сільських домогосподарствах у 2017 році, у % домогосподарства, що використовують*

№	Захід	Україна	Одеська область	Відхилення, ± в.п.
1.	Мінеральні добрива	59,6	22,8	-36,8
2.	Органічні добрива	84,1	77,9	-6,2
3.	Засоби захисту рослин	86,0	89,7	3,7
4.	Безплужний обробіток	7,8	23,9	16,1
5.	Районовані сорти сільськогосподарських рослин	27,6	28,4	0,8
6.	Вапнування ґрунтів	3,2	12,5	9,3
7.	Сівозміну	61,6	26,1	-35,5
8.	Іригацію земель	3,9	3,7	-0,2
9.	Племінних плідників	8,7	6,0	-2,7
10.	Штучне запліднення тварин	14,4	10,4	-4
11.	Ветеринарні перевірки	44,7	42,8	-1,9
12.	Санітарну обробку тваринницьких приміщень	54,6	49,2	-5,4
13.	Санітарний контроль якості молока	17,7	18,6	0,9

*розраховано автором за даними [29]

Враховуючи зростаючу роль господарств населення у соціально-економічному розвитку сільських територій Одеської області, підвищення економічної ефективності їх господарської діяльності шляхом застосування більш сучасних технологій виробництва, організаційних заходів із виробничо-збутової діяльності, розвитку господарських кому-

нікацій і т.д., є перспективним напрямом формування інститутів зайнятості в регіоні.

Одеська область є регіоном, що входить до складу Чорноморського економічного району. Тому ще одним важливим виробничим сектором сільських територій області є добування водних біоресурсів (табл. 12).

Таблиця 12

Добування водних біоресурсів за видами, тонн*

	Показник	Рік			
		2017	2018	2019	2020
Україна	Усі райони промислу	92645	86222,5	92682,0	76508,1
	в т. ч.: аквакультура	10770	13576,6	12675,4	11932,6
	внутрішні водні об'єкти	42176	46819,8	22928,7	23291,4
	зона Чорного моря	к**	к	к	12043,1
Одеська область	Усі райони промислу	10933	12802,5	17059,0	11313,2
	в т. ч.: аквакультура	272,1	к	268,9	200,0
	внутрішні водні об'єкти	6644	9024,1	3923,2	5058,5
	зона Чорного моря	к	к	12866,9	6054,7
Одеська область, у % до загального по країні	Усі райони промислу	11,8	14,8	18,4	14,8
	в т. ч.: аквакультура	2,5	-	2,1	1,7
	внутрішні водні об'єкти	15,8	19,3	17,1	21,7
	зона Чорного моря	-	-	-	50,3

*розраховано автором за даними [30]; **дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації

Висновки. Дослідження показали, що аграрний сектор економіки продовжує залишатися головним системоутворюючим чинником розвитку сільських територій Одеської області – у ньому зайнята половина населення, що проживає у сільській місцевості. Специфічною рисою сільської місцевості в цілому та аграрного виробництва зокрема, є високий рівень неформальної зайнятості. У сфері

сільськогосподарського виробництва Одеської області фактично зайнято не менше 70% усіх зайнятих, які проживають в сільській місцевості регіону. Умови, фактори та результати функціонування сільськогосподарського виробництва регіону є переважними умовами та факторами соціально-економічного розвитку його сільських територій.

В Одеській області формується специфічно ре-

гіональна, відмінна від загальнонаціональної, структура аграрного виробництва в якій ключова роль поступово переходить до господарств населення. Це накладає свій характерний відбиток на форму та зміст організації сільськогосподарського виробництва, перспективи зайнятості та розвитку сільських територій регіону. Враховуючи зростаючу роль господарств населення у соціально-економічному розвитку сільських територій Одеської області, підвищення економічної ефективності їх господарської діяльності шляхом застосування більш сучасних технологій виробництва, організаційних заходів із виробничо-збутової діяльності, розвитку господарських комунікацій і т.д., є перспективним напрямом формування інститутів зайнятості в регіоні.

Список використаної літератури:

1. Одеська область [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Одеська_область
2. Головне управління статистики в Одеській області. Населення (1990-2020) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/demogr/demogr4.htm
3. Населення (1990-2020) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/nas_rik/nas_90-2020.xlsx
4. Головне управління статистики в Одеській області. Валовий регіональний продукт (2004-2020) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vrp/VRP_%20reg_04_20_ue%20.xls
5. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2018 рік. К.: Державна служба статистики України, 2019. 235с.
6. Валовий регіональний продукт [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vrp/VRP_%20reg_04_20_ue%20.xls
7. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvp_rik90-19.xlsx
8. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?downloadformat=excel>
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2020 рік. К.: Державна служба статистики України, 2021. 232с.
10. Головне управління статистики в Одеській області. Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/sx.htm
11. Статистичний збірник «Робоча сила України 2020». К.: Державна служба статистики України, 2021. 190с.
12. Коломієць О.О. Тіньова зайнятість та перспективи її легалізації в Україні [Електронний ресурс]. Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2017, №14. Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108734/103680>.

<https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108734>

13. Головне управління статистики в Одеській області. Економічна активність населення за статтю та місцем проживання (2006-2018). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/trud/trud3.htm
14. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2012». К.: Державна служба статистики України, 2013. 204с.
15. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2013». К.: Державна служба статистики України, 2014. 197с.
16. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2014». К.: Державна служба статистики України, 2015. 207с.
17. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2015». К.: Державна служба статистики України, 2016. 201с.
18. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2016». К.: Державна служба статистики України, 2017. 205с.
19. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2017». К.: Державна служба статистики України, 2018. 205с.
20. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2018». К.: Державна служба статистики України, 2019. 205с.
21. Статистичний збірник «Робоча сила України 2019». К.: Державна служба статистики України, 2020. 194с.
22. Статистичний збірник «Регіони України» за 2019 рік Частина II. К.: Державна служба статистики України, 2020. 640с.
23. Статистичний збірник «Рослинництво України» за 2020 рік. К.: Державна служба статистики України, 2021. 183с.
24. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В. Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна – ЄС». Економіка України, 2018, №1. С. 28-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.01.028>
25. Статистичний збірник «Тваринництво України» за 2017 рік. К.: Державна служба статистики України, 2018. 165с.
26. Сударенко А. В Одеській області на фермі зафіксували спалах африканської чуми [Електронний ресурс]. Суспільне, 2 грудня 2020, 12:17. Режим доступу: <https://suspilne.media/173569-na-odesini-zatrimali-vodia-pricetnogo-do-dtp-z-12-travmovanimi-ta-3-zagiblimi/>
27. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік. К.: Державна служба статистики України, 2018. 245с.
28. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. TEM Journal, 2019, Vol.8, No.4. P. 1159-1168.
29. Статистичний бюлетень «Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості» в 2017 році. К.: Державна служба статистики України, 2018. 80с.

30. Добування водних біоресурсів за видами по регіонах [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rg/rg_u/arh_dvbr_reg_u.html

References.

1. Odessa region [Electronic resource]. Access mode: https://uk.wikipedia.org/wiki/Одеська_область
2. Main Department of Statistics in Odessa region. Population (1990-2020) [Electronic resource]. Access mode: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/demogr/demogr4.htm
3. Population (1990-2020) [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/nas_rik/nas_90-2020.xlsx
4. Main Department of Statistics in Odessa region. Gross regional product (2004-2020) [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vrp/VRP_%20reg_04_20_ue%20.xls
5. Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2018. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2019. 235p.
6. Gross regional product [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vrp/VRP_%20reg_04_20_ue%20.xls
7. Gross domestic product [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvp_rik90-19.xlsx
8. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) [Electronic resource]. Access mode: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?downloadformat=excel>
9. Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2020. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2021. 232p.
10. Main Department of Statistics in Odessa region. Agriculture, forestry and fisheries [Electronic resource]. Access mode: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/sx.htm
11. Statistical collection "Labor Force of Ukraine 2020". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2021. 190p.
12. Kolomiets O.O. Shadow employment and prospects of its legalization in Ukraine [Electronic resource]. Economic Bulletin of NTUU "KPI", 2017, №14. Access mode: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108734/103680>. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108734>
13. Main Department of Statistics in Odessa region. Economic activity of the population by sex and place of residence (2006-2018). [Electronic resource]. Access mode: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/trud/trud3.htm
14. Statistical collection "Economic activity of the

population of Ukraine 2012". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2013. 204p.

15. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2013". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2014. 197p.
16. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2014". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2015. 207p.
17. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2015". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2016. 201p.
18. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2016". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2017. 205p.
19. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2017". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2018. 205p.
20. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2018". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2019. 205p.
21. Statistical collection "Labor Force of Ukraine 2019". K.: State Statistics Service of Ukraine, 2020. 194p.
22. Statistical collection "Regions of Ukraine" for 2019 Part II. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2020. 640p.
23. Statistical collection "Crop production of Ukraine" for 2020. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2021. 183p.
24. Mudrak R.P., Lagodiienko V.V. Aggroinflation and the consumer price index for food products: a comparative analysis of Ukraine-EU. Economy of Ukraine, 2018, №1. Pp. 28-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.01.028>
25. Statistical collection "Livestock of Ukraine" for 2017. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2018. 165p.
26. Sudarenko A. In the Odessa region on the farm recorded an outbreak of African plague [Electronic resource]. Public, December 2, 2020, 12:17 p.m. Access mode: <https://suspilne.media/173569-na-odesini-zatri-mali-vodia-pricetnogo-do-dtp-z-12-travmovanimi-ta-3-zagibliimi/>
27. Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2017. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2018. 245p.
28. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. TEM Journal, 2019, Vol.8, No.4. P. 1159-1168.
29. Statistical Bulletin "Basic agricultural characteristics of rural households" in 2017. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2018. 80p.
30. Extraction of aquatic bioresources by species by region [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rg/rg_u/arh_dvbr_reg_u.html

JURISPRUDENCE

Семенова Надежда Владимировна

студент 1 курса магистратуры очной формы обучения 512 группы факультета подготовки специалистов для судебной системы (юридический факультет) Северо-Западного филиала ФГБОУВО «Российский государственный университет правосудия» (г. Санкт-Петербург, Российская Федерация)

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-10133-53-56](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-10133-53-56)

ОБЗОР СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ ИЗВЕЩЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЛИЦ, НАХОДЯЩИХСЯ ЗА ГРАНИЦЕЙ (ЗА РУБЕЖОМ), О ВРЕМЕНИ И МЕСТЕ СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

Semenova Nadezhda Vladimirovna

1st year student of full-time master's program of group 512 of the faculty for training specialists for the judiciary (faculty of law) of the North-Western branch of the Russian State University of Justice (St. Petersburg, Russian Federation)

REVIEW OF JUDICIAL PRACTICE OF NOTIFYING FOREIGN PERSONS WHO ARE ABROAD (FOREIGN) ABOUT THE TIME AND PLACE OF THE COURT SESSION

Аннотация.

В настоящей статье автором рассматриваются основные способы извещений иностранных лиц о времени и месте судебного разбирательства в арбитражном процессе. Был проведен анализ ряд наиболее часто возникающих проблемных ситуаций, которые возникают при рассмотрении дела арбитражными судами Российской Федерации.

Abstract.

In this article, the author discusses the main ways of notifying foreign persons about the time and place of the trial in the arbitration process. An analysis was made of a number of the most frequently occurring problematic situations that arise when considering a case by arbitration courts of the Russian Federation.

Ключевые слова: *арбитражный процесс, иностранное лицо, надлежащее извещение, международные акты*

Keywords: *arbitration process, foreign person, due notice, international acts*

За последние годы в арбитражном процессе наблюдается рост количества споров с участием иностранных лиц, находящихся за границей (за рубежом) ввиду широкой сферы деятельности российского предпринимательства по внешнеэкономическим операциям. Извещение лиц, участвующих в деле, в том числе и ответчика, о дате, времени и месте судебного заседания является актом привлечения лица к участию (личное или через представителя) в судебном деле. Таким образом ему предоставляется возможность реализовать в полной мере свои процессуальные права и обязанности, что является необходимым условием действия судебной власти, легитимности судебного разбирательства и его результата. На стадии подготовки дела к судебному разбирательству у судьи, их помощников и секретарей особую сложность представляет порядок извещения иностранных участников о времени и месте судебного заседания. Однако практика применения особых способов извещения нестабильна, что в итоге ведет к ненадлежащему соблюдению процедуры вручения документов. Неразрешенность ряда правовых вопросов приводит к невоз-

можной реализации сторонами в судебном процессе своих прав и, как итог, к отмене принятого судебного решения.

В Арбитражном процессуальном кодексе Российской Федерации (далее – АПК РФ) иностранные лица извещаются арбитражным судом по правилам, установленным гл. 12. В соответствии с общим порядком извещение происходит путем направления копии судебного акта не позднее, чем за 15 дней до начала судебного разбирательства. Среди средств извещения участников процесса относятся практически любое средство связи, главное, чтобы оно обеспечивало получение судом сведений о вручении адресату соответствующей корреспонденции.⁶

Согласно ст. 121 АПК РФ надлежащие извещение иностранного ответчика происходит через органы юстиции или иные компетентные органы иностранного государства, если международные договоры не определяют иной порядок извещения. В АПК РФ не содержится нормы о возможности поручения участнику дела самостоятельно уведомить ответчика. В связи с этим арбитражные суды применяют по аналогии положения ст. 115 ГПК, которая позволяет суду в целях ускорения рассмотрения

⁶ Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 N 95-ФЗ (ред. от 30.12.2021) (с изм. и доп., вступ. в силу с 10.01.2022)// Консультант-Плюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_37800/ (Дата обращения: 14.03.2022).

дела возложить обязанность по вручению судебного извещения на лицо, участвующее в деле при его согласии. Если у таких органов, филиалов, представительств или представителей у лица не имеется, извещение о судебном разбирательстве производится в особом порядке, установленном международно-правовыми актами либо, в случае отсутствия таких актов, в дипломатическом порядке.

Применительно к арбитражному процессу следующие международные договоры устанавливают содержание запросов о вручении судебных повесток, общий порядок их направления и исполнения компетентным органом:

Конвенция о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским и торговым делам 1965 года (заключена в Гааге; далее – Гаагская конвенция 1965 г.). Положения Гаагской конвенции 1965 г. наиболее часто применяются в судебной арбитражной практике. Однако, стоит также отметить, что не все государства являются участниками данной Конвенции.⁷

Положения данного договора предусматривают различные способы извещения иностранных лиц. Согласно данной конвенции, орган или судебное должностное лицо, уполномоченное в соответствии с законодательством запрашивающего государства, направляет запрос о вручении документов в назначенный Центральный орган запрашиваемого государства. Исполнение данной процедуры требует значительного времени и задержки могут составлять не менее полугода.

В Российской Федерации согласно Указу Президента от 24.08.2004 № 1101 в качестве центрального органа в соответствии с Конвенцией 1965 года назначено Министерство юстиции Российской Федерации (далее – Минюст РФ), которое призвано принимать просьбы о вручении, поступающие из других стран, и контролировать их исполнение. К числу органов, уполномоченных направлять запросы о правовой помощи, Российская Федерация указала Верховный Суд Российской Федерации, арбитражные суды округов, арбитражные апелляционные суды, арбитражные суды первой инстанции (и другие федеральные суды).⁸

Более быстрый способ возможен с использованием альтернативных методов уведомления, установленных ст. 10 Гаагской конвенцией 1965 г. Если запрашиваемое государство не сделало оговорки против непосредственного вручения документов ответчику, настоящая Конвенция предусматривает

возможность посылать по почте судебные извещения непосредственно лицам, находящимся за границей. Суд иностранного государства при этом будет руководствоваться местным законодательством. Еще один альтернативный метод извещения иностранных лиц осуществляется через судебных и иных должностных лиц запрашиваемого государства или через адвоката, представителя или с помощью дипломатических или консульских агентов без применения мер принуждения.⁹

Соглашение стран СНГ «О порядке разрешения споров, связанных с осуществлением хозяйственной деятельности» 1992 года (заключено в Киеве; далее – Киевское соглашение). Согласно ст. 5 Киевского соглашения Компетентные суды и иные органы государств - участников СНГ обязуются оказывать взаимную правовую помощь и путем направления поручения об извещении стороны спора в компетентный суд другого государства. Правовая помощь заключается во вручении и пересылке документов и выполнении процессуальных действий, в частности проведение экспертизы, заслушивание сторон, свидетелей, экспертов и других лиц.¹⁰ Данный способ извещения является удобным в реализации, и суды стран-участниц своевременно и качественно выполняют поручения арбитражных судов РФ.

Двусторонние договоры Российской Федерации с иностранными государствами об оказании правовой помощи. Данный способ извещения является наиболее сложным и многоступенчатым. Направление судебных документов производится, если в тексте данного договора на основании специального указания определен компетентный орган запрашиваемого государства, документы направляются в территориальный орган Минюста РФ с просьбой направить их по назначению; если в тексте договора установлено правило о направлении документов в дипломатическом порядке - в МИД РФ. Обычно соблюдение порядка извещения проверяется по нормам Конвенции 1965 года и по нормам двустороннего договора о правовой помощи. Случаев, когда бы суды апелляционной и кассационной инстанций при анализе соблюдения судом первой инстанции порядка извещения иностранного лица применяли только двусторонний договор о правовой помощи, не выявлено.

Арбитражный суд Северо-Западного округа (далее – АС СЗО) и 13-й Арбитражный апелляционный суд (далее – 13ААС) при применении Конвенции 1965 года выражают следующие правовые

⁷ "Конвенция о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским или торговым делам" (заключена в г. Гааге 15.11.1965)// Консультант-Плюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120864/ (Дата обращения: 14.03.2022).

⁸ Указ Президента РФ от 24.08.2004 N 1101 "О центральном органе Российской Федерации по Конвенции о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским или торговым делам"// Консультант-Плюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48979/ (Дата обращения: 14.03.2022).

⁹ "Конвенция о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским или торговым делам" (заключена в г. Гааге 15.11.1965)// Консультант-Плюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120864/ (Дата обращения: 14.03.2022).

¹⁰ Соглашение стран СНГ от 20.03.1992 "О порядке разрешения споров, связанных с осуществлением хозяйственной деятельности"// Консультант-Плюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1597/ (Дата обращения: 14.03.2022).

позиции: Истечение разумного срока с даты направления судебного извещения в иностранное государство в установленном порядке свидетельствует о надлежащем извещении иностранного лица¹¹; Извещение считается надлежащим, если лицо, участвующее в деле самостоятельно направило иностранному лицу копию судебного акта о назначении времени и места рассмотрения дела.¹²

Вопрос о возможности применения ч. 4 ст. 123 АПК РФ при непосредственном направлении судебных извещений иностранному лицу остается дискуссионным. Так согласно ст. 10 Конвенции 1965 года допускается извещение иностранных лиц с использованием услуг почтовой связи, однако положениями АПК РФ арбитражному суду не предоставлено права контроля за правильностью прохождения и вручения почтовой корреспонденции. Суд, исходя из общей презумпции добросовестности участников арбитражного процесса и участников хозяйственного оборота, может признать информацию почтовых организаций достоверной. Напротив, суд может признать, что сторона уведомлена надлежащим образом о времени и месте рассмотрения дела посредством извещения в виде пересылки ответчику судебных документов почтой, если лицо, которому они адресованы, не получало корреспонденцию.¹³

АС СЗО и 13ААС при применении Киевского соглашения выражают следующие правовые позиции: часть 4 статьи 123 АПК РФ может быть применена, если иностранный суд принимал меры по вручению судебного извещения иностранному лицу, однако оно за ним не явилось. Если порядок извещения, предусмотренный Киевским соглашением, был нарушен, однако у суда имеются сведения об информированности лица, участвующего в деле, о времени и месте судебного разбирательства, дело может быть рассмотрено по существу.¹⁴

¹¹ Например: Постановление Арбитражного суда Северо-Западного округа от 11.04.2017 N Ф07-2163/2017 по делу N А56-43409/2014 Требование: О переводе на истца прав и обязанностей покупателя акций ЗАО. Обстоятельства: Истец ссылается на нарушение его преимущественного права на приобретение акций в результате совершения притворных сделок по продаже акций. Решение: В удовлетворении требования отказано, поскольку спорный пакет акций был реализован на публичных торгах, что является объективным препятствием для удовлетворения заявленного требования; доказательства признания публичных торгов по реализации акций и заключенного по результатам торгов договора купли-продажи недействительными не представлены. // КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ASZ&n=190973#WoWgc0Tv2D6CErX> (Дата обращения: 14.03.2022). (Аналогичная правовая позиция отражена в постановлениях 13 ААС от 01.04.2021 по делу № А56-85299/2018, от 20.08.2018 по делу А56-36032/2017, от 04.05.2017 по делу № А56-68690/2012)

¹² Постановление Тринадцатого Арбитражного Апелляционного суда от 14.05.2020 по делу № А56-148832/2018 АС СЗО оставило без изменения решение АС СПб и ЛО от 12.06.2019 // «Судебные и нормативные акты РФ

В то же время дискуссионным остается вопрос, если Российская Федерация и иностранное государство являются участниками как Конвенции 1965 года, так и двустороннего договора о правовой помощи, то такой из международных договоров подлежит применению при определении порядка направления судебных извещений. Например, в отношении Республики Кипр действуют положения Гаагской конвенции 1965 г., вступившей в силу для Кипра с 1 июня 1983 г. Также Республика Кипр является участником Конвенции 1965 года и при присоединении к ней не сделала оговорки о неприменении пункта «а» статьи 10 Конвенции. В то же время статьей 4 Договора между Союзом Советских Социалистических Республик и Республикой Кипр о правовой помощи по гражданским и уголовным делам (подписан в Москве 19.01.1984; далее – Договор с Кипром) предусмотрено, что при оказании правовой помощи учреждения Договаривающихся Сторон сносятся друг с другом в дипломатическом порядке.¹⁵ На данный счет существует две точки зрения: Договор с Кипром является специальным по отношению к Конвенции 1965 года, поскольку регулирует отношения только между Российской Федерацией и Республикой Кипр, а Конвенция 1965 года – еще и отношения с другими государствами; Конвенция 1965 года является специальным правовым актом, поскольку помимо гражданских дел регулирует порядок сношений по торговым делам (а арбитражные суды рассматривают споры, возникающие из предпринимательской и иной экономической деятельности, что можно считать в некотором смысле аналогом торговых дел в понимании Конвенции 1965 года. В судебной практике возобладал подход о допустимости извещения иностранных лиц, находящихся в Республике Кипр, по нормам Конвенции 1965 года.

Таким образом, порядок извещения лиц, находящихся за границей о времени и месте судебного

[Официальный сайт]. — URL: <https://sudact.ru/arbitral/doc/OAoBFCPzjcQR/> (Дата обращения: 14.03.2022). (Аналогичная правовая позиция отражена в постановлениях 13 ААС от 01.04.2021 по делу № А56-85299/2018, от 20.08.2018 по делу А56-36032/2017, от 04.05.2017 по делу № А56-68690/2012)

¹³ Постановление Тринадцатого Арбитражного Апелляционного суда от 2 декабря 2019 г. по делу № А56-80588/2016 // «Судебные и нормативные акты РФ [Официальный сайт]. — URL: <https://sudact.ru/arbitral/doc/GKd1qpS3xD1O/> (Дата обращения: 14.03.2022).

¹⁴ Постановление Тринадцатого Арбитражного Апелляционного суда от 13 сентября 2019 г. по делу № А56-120226/2018 // «Судебные и нормативные акты РФ [Официальный сайт]. — URL: <https://sudact.ru/arbitral/doc/bR9nlyZrSs6x/> (Дата обращения: 14.03.2022).

¹⁵ "Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Республикой Кипр о правовой помощи по гражданским и уголовным делам" (подписан в г. Москве 19.01.1984) // КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120762/ (Дата обращения: 14.03.2022).

заседания, может строиться по одному из трех способов. На практике каждый способ имеет свои особенности и существует целый комплекс правовых предписаний. Для полной реализации права иностранных лиц на судебную защиту необходимо исследовать не только порядок уведомления иностранного лица, но и вопрос о его фактическом извещении, так как при наличии доказательств осведомленности о процессе суд отклонит его доводы о ненадлежащем способе направления извещения.

Список использованных электронных источников:

1. "Конвенция о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским или торговым делам" (заключена в г. Гааге 15.11.1965)// КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120864/ (Дата обращения: 14.03.2022).
2. Конвенция о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским или торговым делам" (заключена в г. Гааге 15.11.1965)// КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120864/ (Дата обращения: 14.03.2022).
3. Соглашение стран СНГ от 20.03.1992 "О порядке разрешения споров, связанных с осуществлением хозяйственной деятельности"// КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1597/ (Дата обращения: 14.03.2022).
4. Указ Президента РФ от 24.08.2004 N 1101 "О центральном органе Российской Федерации по

Конвенции о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским или торговым делам"// КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48979/ (Дата обращения: 14.03.2022).

5. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 N 95-ФЗ (ред. от 30.12.2021) (с изм. и доп., вступ. в силу с 10.01.2022)// КонсультантПлюс: справочно-правовая система [Официальный сайт]. — URL: https://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_37800/ (Дата обращения: 14.03.2022).

Список иных источников:

6. Беляева Н.Г., Особенности рассмотрения дел с участием иностранных лиц в арбитражном суде. Практическое пособие. Инфра-М, Норма, 2012 г.
7. Потеева А.В., Корюкаева Т.Г. Некоторые особенности извещения иностранных лиц в арбитражном процессе // Юрист. 2012. N 24. С. 36 - 41;
8. Шайкина, Д. В. Некоторые аспекты извещения иностранных лиц в арбитражном процессе / Д. В. Шайкина, Е. А. Ефимова // Основные проблемы и тенденции развития в современной юриспруденции : Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции, Волгоград, 10 октября 2015 года. – Волгоград: Инновационный центр развития образования и науки, 2015. – С. 87-88.
9. Богатина, Ю. Г. Порядок извещения иностранных лиц в арбитражном процессе: практические советы судьям / Ю. Г. Богатина // Вестник Арбитражного суда Московского округа. – 2014. – № 4. – С. 53-65.

Colloquium-journal №10(133), 2022

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.
Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.
Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.
Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,
Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»
Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa
Annopol 4, 03-236
Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>